

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Aktualizace frazeologie v současné češtině
Phraseology updates in the contemporary Czech language

Bc. Kateřina Šrámková

Vedoucí práce:	PhDr. Ladislav Janovec, Ph.D.
Studijní program:	Učitelství pro střední školy (N7504)
Studijní obor:	N ČJ-ZSV

2015

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Aktualizace frazeologie v současné češtině vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 14. 7. 2015

.....

podpis

Poděkování

Děkuji tímto PhDr. Ladislavu Janovcovi, Ph.D. za obětavé vedení mé diplomové práce, zvláště za jeho cenné rady a připomínky poskytované o konzultacích.

Kateřina Šrámková

V Praze dne 14. 7. 2015

ABSTRAKT

Cílem práce Aktualizace frazeologie v současné češtině je shromáždit a popsat frazeologické aktualizace. Sběr materiálu probíhal v období od ledna 2013 do června 2015. Aktualizace byly vyhledávány v různých zdrojích – média, knihy, divadlo, internet i běžný hovor. Za pomoci odborné literatury jsme nejprve vymezili teoretický rámec problematiky a na základě těchto teoretických znalostí jsme materiál třídili podle zdrojů, ze kterých pochází, a podle druhu aktualizace. V Přehledu aktualizací uvádíme u každého aktualizovaného frazému jeho původní verzi, druh aktualizace a její konkrétní popis, zdroj a komentář upřesňující např. výskyt atd. Provedeným rozbořem jsme zjistili, že nejčastějšími druhy aktualizace jsou kontaminace a lexikální aktualizace.

KLÍČOVÁ SLOVA

aktualizace, frazeologie, obohacování slovní zásoby, paremiologie, typy aktualizací

ABSTRACT

The paper is titled: Phraseology updates in the contemporary Czech language

The aim of this paper is to collect and describe phraseological updates. The collection of materials (resources) took place from January 2013 to June 2015. Updates were sought out from various sources - the media, books, the theater, the internet and landline calls. With the help of professional literature we first limited the theoretical framework of the issue and based on these theoretical attainments we classified the material according to the sources and types of resources from which it originated. In the summary of updates we can see for every idiom update its original version, its type of update, its specific description and its source with a comment specifying its occurrence etc. With the performed analysis we determined that the most common kinds of updates are contamination and lexical updates.

KEYWORDS

Updates, phraseology, vocabulary enrichment, paremiology, types of updates

Obsah

1. ÚVOD	2
2. TEORETICKÁ ČÁST.....	3
2.1 Frazeologie	3
2.2 Paremiologie.....	3
2.3 Obohacování frazeologie	4
2. 4 Aktualizace frazeologie	5
2.4.1 Druhy aktualizace	6
2.4.2 Aktualizace u mladé generace	10
3. SBĚR MATERIÁLU	11
3.1 Třídění sebraného materiálu podle pramenů	11
3.2 Třídění sebraného materiálu podle druhu aktualizace	15
3.3 PŘEHLED AKTUALIZACÍ	17
3.3.1 Popis stavby hesla v přehledu aktualizací.....	17
3.3.2 Přehled aktualizací	18
4. Závěr.....	66
5. Seznam použitých informačních zdrojů	68
6. PŘÍLOHY	I

1. ÚVOD

Frazeologie je nedílnou součástí každého jazyka, jde o jeho velmi specifickou oblast, a stejně jako celý jazyk i ona se vyvíjí a obměňuje. A právě různé obměny, přesněji řečeno aktualizace, se dostaly do centra našeho zájmu. Aktualizace sama je zajímavá svou rozmanitostí a mnohými možnostmi využití. Chceme-li oživit svůj text nebo projev, chceme-li pobavit adresáta, pak se aktualizace stává dobrým pomocníkem. Hlavním cílem práce je shromáždit a popsat frazeologické aktualizace.

V první (teoretické) části se na základě odborné literatury zabýváme vymezením základních pojmů – frazeologie, frazeologická jednotka a její znaky, aktualizace a její druhy. Naším záměrem je ucelit pohled, kterým se na frazeologii v této práci díváme. Pro potřeby praktické části pak vymezujeme aktualizaci a její druhy, které konkrétně specifikujeme.

Ve druhé (praktické) části se pak věnujeme rozboru sebraného materiálu. Nejprve ho třídíme podle komunikačních oblastí, ve kterých mají svůj původ. Následně tento materiál třídíme podle druhu aktualizace. Jednotlivé aktualizace pak rozebíráme v poslední části práce, v Přehledu aktualizací. Každá aktualizace je zde rozebrána podle jednotného schématu, které zahrnuje aktualizovaný a původní frazém, druh a popis aktualizace, zdroj, ze kterého aktualizovaná verze pochází, a komentáře v poznámce.

Sběr dat probíhal v období od ledna 2013 do června 2015. Aktualizace byly vyhledávány v běžně dostupných zdrojích – média (např. deník Blesk, MF Dnes, časopis Instinkt, televizní stanice, reklamy, hudba), knihy (především beletrie), běžný hovor (rozhovory s přáteli, vyslechnuté rozhovory v MHD a na ulici), divadlo (Divadlo Jára Cimrmana, Studio Y), internet (zpravodajské články, Facebook) apod.

Tento vzorek je sondou do aktualizace frazeologie, na základě které nelze dělat obecně platné závěry, které by byly aplikovatelné na celou oblast.

2. TEORETICKÁ ČÁST

2.1 Frazeologie

V této kapitole vycházíme především z Mlackovy Slovenské frazeologie¹.

Frazeologie jako věda bývá definována jako „disciplína, která zkoumá nepravidelná, ustálená slovní spojení“². Tato definice je stručná a v zásadě zachycuje podstatu celé disciplíny. Jde však o vědu, která je podstatně složitější a navíc se velmi dynamicky vyvíjí. Pro potřeby této práce chápeme frazeologii v jejím širším smyslu. Začleňujeme do ní tedy jak jednodušší výrazy s funkcí nominativní, tak i složená spojení, která mají funkci komunikativní (příslloví, pořekadla, pranostiky).

Základní jednotkou disciplíny je frazeologická jednotka (frazém). Frazém lze zjednodušeně definovat jako „ustálené a reprodukovatelné spojení prvků (zvláště slov), jehož význam je (zčásti nebo zcela) neodvoditelný z významu jeho složek“³. Odborná literatura uvádí jeho základní vlastnosti – ekvivalentnost a rovnocennost se slovem, souvztažnost se slovem, ustálenost, obraznost a přenesenost významu, doslovná nepřeložitelnost, expresivnost, emocionálnost, celistvost pojmenování, petrifikovanost.

Frazeologie je důležitá také z hlediska vývoje jazyka. Konzervuje totiž zastaralé morfologické, lexikální a syntaktické podoby (např. *nemá kouska rozumu*). Některé zastaralé frazémy se zachovaly díky tomu, že jsou rytmozované a rýmované. Právě pro zachování rytmu a rýmu je třeba zachovat archaické výrazy i tvary slov (např. *jména hloupých na všech sloupích*).

2.2 Paremiologie

Paremiologie je lingvistická disciplína, která se zabývá příslovími a dalšími větnými frazeologickými útvary⁴. Dříve se tento termín považoval za synonymum pro frazeologii. Toto ztotožňování je však záležitostí doby, kdy se za předmět frazeologie považovala pouze přísloví, pořekadla, pranostiky apod. Dnes, kdy se frazeologie chápe v širším pojetí, jde o součást frazeologie. Paremiologie pak zahrnuje všechny malé folklórní útvary, tedy nejen ty, které jsou součástí frazeologie, ale i některé další, např. říkanky apod.

¹ MLACEK, Jozef. *Slovenská frazeológia*. 2.vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1984.

² KLÖTZEROVÁ, Petra. *Hranice frazeologie se posouvají*. In *Slovo a slovesnost*. 1998, 59, s. 277 - 280.

³ ČERMÁK, František. *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2007. s. 31.

⁴ ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda*. 3.vyd. Praha: Karolinum, 2007. s. 189.

2.3 Obohacování frazeologie

V této kapitole čerpáme především z článku L. Janovce⁵ *Nevětné frazémy v nové slovní zásobě*.

K obohacování zásoby frazémů dochází z mnoha zdrojů, např. publicistických a mediálních textů, které jsou na neofrazémy neobyčejně bohaté. Neofrazémy se však objevují i v běžně mluveném projevu (především u mládeže, která užívá velké množství příznakových výrazů vázaných na její mluvu). Neméně důležitým zdrojem jsou pak cizí jazyky. Ať už mluvíme o užití v původním jazyce (*Don't worry, be happy. Never more.*), nebo o překladech (včetně kalkovaných frazémů). Kalky se často šíří např. z překladů textů pro určité profese nebo zájmová uskupení. Odtud se mohou šířit i do dalších komunikačních oblastí.

Objevují se také nová okřídlená spojení (ustálené spojení, které vzniklo z citátu nějaké konkrétní historické nebo literární postavy). Ta vznikají ze současné literatury, popř. textů písní, filmů, reklamních spotů apod. U nás např. již zcela vžitá *jsem malej, ale šikovnej* (z pohádky Princezna ze mlejna). Z reklamních spotů pak v poslední době vzešlo např. *Ne, ne. Já nemusím, já už ho vidím*. (Vánoční reklama na Kofolu, ve které tatínek s dcerou kradou v lese vánoční stromeček a tatínek vysvětluje dceři, že když nebude do večera nic jíst, tak uvidí zlaté prasátko. Dcera v tu chvíli spatří divočáka.) Z reklamy na tentýž produkt se také rozšířilo *Dáš si Fofolu?* (Série čtyř reklam na meruňkovou Kofolu, kde šišlající pes Štefan provádí nekalosti, které následně svede na někoho/něco jiného. Jako usmíření nabízí Kofolu.)

Nové frazeologické jednotky vznikají rovněž procesem, který se nazývá frazeologická derivace. Jako derivaci lze označit např. případy, kdy se z původně volného slovního spojení stává frazeologická jednotka. Někteří autoři sem řadí také aktualizace, varianty frazémů, defrazeologizaci⁶ apod.

Na základě derivace vznikají tzv. frazeologická hnízda, která se soustřeďují kolem centrálního frazému, např. *prádelna špinavých peněz, propírač špinavých peněz, pračka na špinavé peníze* (z práť špinavé peníze).

Spojením derivace s kompozicí vzniká proces defrazeologizace. Výrazným příkladem může být *podpantoflák*, který vznikl z frazému být pod pantoflem. Dalšími příklady, které uvádí Dokulil, jsou *zabukista* (čekat za bukem), *polopatismus* (po lopatě), *odezdikezdismus* (ode zdi ke zdi). Tyto výrazy jsou typické pro publicistiku (např. *přesmrtvolismus, černobílost*). Kromě abstraktních pojmů se objevují i pojmenování osob (*ponáspotopista* – po

⁵ JANOVEC, Ladislav. *Nevětné frazémy v nové slovní zásobě*. In *Neologismy v dnešní češtině*. 1. vyd. Praha: ÚJČ AV ČR, 2005. s. 147 - 158.

⁶ Viz dále

nás ať přijde potopa), adjektiva (*slámobotní* – čouhá mu sláma z bot) a slovesa (*překabátit* – převléknout kabát).

2. 4 Aktualizace frazeologie

V této kapitole vycházíme především z Mlackovy Slovenské frazeologie⁷ a Čermákovy Frazeologie a idiomatiky české a obecné⁸.

Aktualizace je ve slovníku cizích slov definována jako „přiblížení současnému stavu, společenskému dění a novému chápání; doplnění o nejnovější údaje; zpřítomnění“⁹. Mluvíme-li o aktualizaci ve frazeologii, pak pracujeme s prvním zmíněným významem.

Mlacek píše, že aktualizace je „takovou formou frazému, ve které se aktuálně, subjektivně, individuálně, autorsky či jednoduše řečeno neuzuálně zasahuje do složení frazému, do jeho stavby a to tak, že se tímto zásahem mění, modifikuje nebo specifikuje význam frazému nebo alespoň ustálený způsob jeho ztvárnění“¹⁰.

Čermák se k aktualizaci vyjadřuje v kapitole Transformace frazémů a idiomů. Aktualizační transformace je podle něj vždy individuální a závislá na kontextu, schopnost aktualizace má každý frazém. Stranou užší pozornosti zůstávají textové aktualizace, kdy se frazém pouze přizpůsobuje gramatickým (morfologickým a syntaktickým) podmínkám kontextu. Věnujme se dále aktualizacím, které mají vliv na sémantickou a pragmatickou interpretaci frazémů, popř. na jejich strukturu.

Teoreticky lze aktualizovat každou složku frazému, avšak ne každá složka nabízí stejné množství aktualizačních možností. Vliv na to má několik faktorů, především jde o slovnědruhovité složení frazeologické jednotky a také o její stavbu a stupeň významové spjatosti komponentů.

Důvodů k vytvoření aktualizace existuje celá řada, např. snaha o vyjádření nadhledu a ironie, odlehčení textu, potřeba vyjádřit vlastní osobnost, odkaz k mimotextové skutečnosti apod.

Aktualizace frazému mu dává smysl v konkrétním komunikačním aktu. Zároveň musí být poznat, o jaký frazém se jednalo původně (*feferonka na dortu* – *třešnička na dortu*).

⁷ MLACEK, Jozef. *Slovenská frazeológia*. 2.vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1984.

⁸ ČERMÁK, František. *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2007.

⁹ KOLEKTIV. *Slovník cizích slov*. 1.vyd. Hradec Králové: TZ-one, 2013.

¹⁰ MLACEK, Jozef. *Tvary a tváře frazém v slovenčine*. 1.vyd. Bratislava: Stimul, 2001. s. 135.

Aktualizace nejsou charakteristické stabilitou a jsou vysoce individuální. Neznamená to však, že by nemohlo dojít k rozšíření a stabilizaci aktualizované varianty.

Aktualizace v mnoha případech vzniká rozšířením struktury o nový lexikální prvek, což může působit mimo kontext defektně (např. *třešnička na nevábém dortu*). Tyto nové prvky dodávají frazému/textu pragmatický význam. Za defektní aktualizované struktury lze považovat frazémy vzniklé kontaminací dvou frazémů, kde nedošlo k narušení logiky a významu (např. *být terčem nářků* – být terčem útoku, být zdrojem nářků).

Aktualizace je často ovlivněna prostředím, ve kterém vzniká (např. není to můj šálek kávy – *není to má struna*). Velmi významně se aktualizace projevuje především u přirovnání a srovnání. V těchto případech má autor možnost dát průchod své fantazii. Často mívají větnou podobu a velmi často jde o obrazná okazionální vyjádření (*naši podnikatelé jsou jako Šípková Růženka*).

2.4.1 Druhy aktualizace

V této kapitole čerpáme především z Mlackovy Slovenské frazeologie¹¹.

Morfologická aktualizace

Morfologická aktualizace se uplatňuje především ve frazémech, které obsahují jmenné nebo slovesné složky. Vzniká, když se tvar některé z komponent změní na podobu pro daný frazém neustálenou. Vedle této změny je však nutné, aby došlo také ke změně ve významu, popř. ke stylistickému posunu. Příkladem může být frazém vyprášit někomu kožich (ve smyslu zbít někoho) a jeho aktualizovanou verzi *vyprášit někomu kožichy* (chápáno doslovně – někdo zbavil něčí kožichy prachu). Často u této aktualizace dochází k záměně ustáleného singuláru, nebo plurálu u jmen. U sloves je pak nejčastější změnou změna času nebo slovesného způsobu.

Syntaktická aktualizace

V případě syntaktické aktualizace můžeme vyčleňovat více typů změn. Jako nejtypičtější uvádíme:

1. změnu intenčního schématu frazeologické konstrukce,
2. změnu celkové stavby frazeologismu,
3. změnu slovosledu nebo větosedu,
4. nedopovězení, useknutí frazému¹².

¹¹ MLACEK, Jozef. *Slovenská frazeológia*. 2.vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1984.

¹² MLACEK, Jozef. *Slovenská frazeológia*. 2.vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1984.

Výrazným zásahem do původního frazému (jak do formy, tak do významu) je změna intenčního schématu. Například aktualizujeme-li frazém *ztrácet (pevnou) půdu pod nohama* na *(pevná) půda se ztrácí pod nohama*, pak se slovo *půda* přesouvá z pozice objektu do pozice subjektu.

V případě změny stavby frazému dochází ke změně jmenného výrazu na slovesný a naopak. Ovšem není možné sem počítat takové změny, které nepřinášejí posun ve významu nebo posun stylistický, např. *karta se obrátila* (situace se změnila) a *obrácená karta* (význam chápeme doslovně – mluvíme např. o hrací kartě, která je otočená na stole).

Ve frazeologismech, které mají v podstatě neměnný slovosled, je možná aktualizace právě jeho změnou. Jde především o frazémy, které mají povahu přísloví. Tento druh aktualizace působí často jako silný poetismus, např. z roku na rok aktualizujeme *na rok z roku*.

Poslední jmenovaná možnost syntaktické aktualizace – nedopovězený frazém – je způsobem výrazně osobitým. Často se s ní setkáváme např. v nadpisech článků *Kolik řečí znáš,...* Ačkoliv význam frazeologické jednotky v zásadě zůstává nezměněn, nedokončení signalizuje propojení s aktuálním kontextem. V tomto případě se často uplatňují pořekadla a přísloví. Tento způsob aktualizace je také častým východiskem pro vznik nových frazémů (např. z citátů, přísloví, pranostik nebo výroků).

Lexikální aktualizace

V případě lexikální aktualizace dochází k osobité záměně některé z komponent jiným slovem „na základě zvukové, tvarové nebo významové podobnosti s původním komponentem frazeologické jednotky“¹³. Vliv na tuto změnu mají neoddiskutovatelně okolnosti užití frazému. Např. na základě významové podobnosti vznikla aktualizace *feferonka na dortu* (původně *třešnička na dortu*).

Kontextová aktualizace frazému

Jde o specifický případ, protože nejde o formální změnu významu, ale změna se projevuje až v kontextu. Mluvíme o doslovném chápání významu, avšak stále se nabízí i užití významu původního. Tím se otevírá možnost dvojí (či vícenásobné) interpretace. Tento typ se uplatňuje především v poezii.

¹³ MLACEK, Jozef. *Slovenská frazeológia*. 2.vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladatelstvo, 1984. s 117.

Jako příklad můžeme uvést titulek *Komu se nelení, tomu se zelení* nad obrázkem zlodějů, kteří si z banky odnášejí dolarové bankovky. Frazém můžeme chápat v původním smyslu (Kdo je pracovitý, ten má výsledky, úspěch.), nebo téměř doslovně ve vztahu k obrázku, tedy že zloději nejsou líní, vykradli banku a odnesli si zelené bankovky.

Ke kontextovému typu má blízko tzv. rozštěpení frazeologismu. V rámci tohoto typu aktualizace „se mezi komponenty frazému dostávají slova z kontextu“¹⁴. Jako příklad může posloužit ukázka z tisku např. *Ti se už naučili, že bez skutečné práce ani pro ně nejsou koláče. Řekl hop, ale všichni věděli, že nepřeskočí.*

Frazeologické kontaminace

Frazeologická kontaminace (dříve též katachréze) je další produktivní typ aktualizace. Jde o „křížení dvou frazeologických jednotek tak, že se uplatní z každé frazeologické jednotky jedna část“¹⁵. Kontaminace může být záměrná i nezáměrná (jde tedy o omyl). Užitím takto aktualizovaného frazému můžeme poukázat např. na nesmyslnost jednání nebo postupu, např. *Kdo jinému jámu kopá, až se ucho utrne.*

Jedním ze zvláštních způsobů této aktualizace jsou případy, kdy použijeme jen jednu část frazému a druhou nahradíme prostým konstatováním, např. *pod svícnem bývá nakapáno voskem; tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se zavede vodovod.* Na adresáta pak sdělení působí neotřele, protože není naplněno jeho očekávání.

Druhým případem, který je poměrně častý, je aktualizovaný dovětek pořekadla nebo přísloví. Tento dovětek převrací smysl frazému, např. *práce šlechtí člověka, ale ničí tělo; holka jako lusk, zelená a křivá.*

Ke křížení může docházet jak mezi dvěma frazeologickými jednotkami (tzv. vnitroúrovňová/vlastní kontaminace), tak mezi frazémem a slovy z kontextu (meziúrovňová kontaminace). Lze vymezit následující podtypy:

1. zkřížení volného spojení s frazémem (poměrně neostré vymezení této skupiny, v podstatě jde o všechny uvedené skupiny kontextové aktualizace; př. *pýcha předchází pád* ve spojení s něco končí něčím vytvoří kontaminaci *pýcha končívá pádem*);
2. zkřížení frazeologické jednotky se synonymním volným spojením; př. *Ted' se mám hej!* – kontaminace *ted'* je mi hej a mám se dobře;

¹⁴ MLACEK, Jozef. *Slovenská frazeológia*. 2.vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1984. s. 119.

¹⁵ ČECHOVÁ, Marie. *Dynamika frazeologie*. In *Naše řeč*. 1986, 69, s. 181.

3. zkřížení dvou frazeologických jednotek (musí existovat styčné body mezi oběma jednotkami; př. *přeťali začarovaný kruh neplnění plánu* vzniklo kontaminací přetnout gordický uzel a začarovaný kruh).

V případech, kdy se kontaminace ustálí, může dojít ke vzniku nových frazémů. Jde však o výjimečné případy, většinou jde čistě jen o prostředek aktualizace.

Podle některých výrazných typů se mohou tvořit „paralelní novotvary s analogickými formálními i významovými vlastnostmi.“¹⁶ – individuální frazeologie, respektive frazeologické série. Východiskem pro jejich vznik bývají známá přísloví a pořekadla např. *Ukaž mi hnojiště a já ti povím, jaký jsi hospodář.* (Pův. Řekni mi, co češ, a já ti povím, jaký jsi.)

Většina z individuálních frazémů zůstane veřejnosti utajena. Jen malé množství, např. ty, které vytvořili významní spisovatelé, básníci, popř. novináři, se mohou dostat do širšího povědomí a mohou se začít i běžně užívat.

Sémantická aktualizace¹⁷

Tento druh aktualizace zahrnuje dva základní typy:

1. výměna složek obou částí (*Není důležité se zúčastnit, ale vyhrát.*) – vede k úplnému obrácení smyslu;
2. uvedení protikladu místo druhé části frazému (např. *víc hlav, víc nesmyslů* oproti původnímu *víc hlav, víc ví*; *sportem k trvalé invaliditě* oproti původnímu *sportem ku zdraví*) – dochází k popření významu původního frazému.

Součástí druhého případu pak mohou být i aktualizace žertovné, např. *Není na světě člověk ten, aby ukradl všechno všem.*

Komplexní typy aktualizací

Typy, které v sobě kombinují některé z výše uvedených typů aktualizací, se nazývají komplexní.

¹⁶ MLACEK, Jozef. *Slovenská frazeológia*. 2.vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladatelstvo, 1984. s. 121.

¹⁷ ČECHOVÁ, Marie. *Dynamika frazeologie*. In Naše řeč. 1986, 69, s. 178 - 186.

2.4.2 Aktualizace u mladé generace

V této kapitole vycházíme z článku Čechové¹⁸ Dynamika frazeologie a z našeho výzkumu.

Aktualizace je nedílnou součástí vyjadřování mladé generace. Ta se často potřebuje vymanit z konvencí a tradic, což se projevuje např. studentskou mluvou a také specifickými aktualizacemi frazeologie. Čechová uvádí příklad ze studentského prostředí – *Mluvíti stříbro, mlčeti nedostatečná*. Obměny se netýkají jen školy, mládež aktualizaci využívá i v dalších případech, např. přirovnání (*je nenápadnej jako sáně na Sahare, jako sáně v létě, jako Eskymák na poušti, nebo jako bagr v koupelně*). Výrazně se dnes aktualizace projevuje také ve sféře sociálních sítí a elektrotechniky. Dnešní mládež má ke zmíněným oblastem velice blízko, jde o nedílnou součást jejich každodenního života, proto se v aktualizacích tato témata objevují tak často. Příkladů z dané oblasti se objevilo v našem výzkumu velké množství, uveďme alespoň několik příkladů: *Co můžeš tweetnout dnes, neodkládej na zítřek. Jak se do fóra volá, tak se z fóra ozývá. Kolik máš účtů na sociálních sítích, tolikrát jsi člověkem. Všude dobře, s wifi nejlíp*.

¹⁸ ČECHOVÁ, Marie. *Dynamika frazeologie*. In Naše řeč. 1986, 69, s.178 - 186.

3. SBĚR MATERIÁLU

V této kapitole se budeme věnovat sebraným případům aktualizací, které třídíme podle pramenů a podle druhů aktualizací. K jednotlivým případům neuvádíme bližší specifikta, neboť je nalezneme v přehledu aktualizací v následující kapitole. Při výběru materiálu pro tuto práci jsme se nezaměřovali pouze na jednu oblast, chtěli jsme postihnout širší spektrum komunikačních oblastí, ve kterých se aktualizovaná frazeologie objevuje.

3.1 Třídění sebraného materiálu podle pramenů

První velkou skupinou komunikačních oblastí, ve kterých se aktualizace vyskytují, jsou média. Obecně můžeme říci, že bohatým zdrojem aktualizované frazeologie je tisk. Novináři potřebují své čtenáře upoutat, a v tom je jim aktualizace výborným pomocníkem. S její pomocí lze trefně vyjádřit hlavní myšlenku článku. Často se s aktualizací setkáváme v bulvárním tisku, např. v deníku Blesk jsme objevili následující: *Had, který syčí, nekouše. Horečka korejské noci. Chytrému napověz, hloupého kousni. Kupředu levá, tramvaj neva. Není důležité vyhrát, ale zapít to na baru.* atd. V bulvárním časopise SuperSpy se objevila aktualizace *krev není kola*. Také v časopisech pro ženy jsme našli několik příkladů (časopis Katka – *ve dvou se to lépe skáče*; časopis Žena a život – *životem na plné barvy*). Jako příklady z týdeníku Instinkt uveďme *Nebát se a nakrást. Nepadal daleko od divadla. Z nebulvárních deníků jsme sledovali Mladou frontu Dnes a její přílohy, odtud pochází aktualizace jako Jsem v tom až po kotníky. Neříkej hop, dokud na hrnci chybí poklička. Svatý Václav s námi a zlé pryč.*

Vedle tisku patří do médií také televize – filmy, seriály, televizní pořady různého typu. Z filmové pentalogie Básníků¹⁹ jsou např. aktualizace *Komu není shůry dáno, ten je blbej. Neházej flintu do obilí.* V Troškových Babovřeskách se objevilo *Kdo se bojí, nesmí do vily.* Aktualizace jsme našli také v názvech filmů, např. *Co je šeptem..., Kdo chce kam..., Kdo seje vítr..., Prachy dělají člověka.* Také televizní tvorba pro děti obsahuje aktualizovanou frazeologii, např. v pohádce Tajemství staré bambitky se objevilo přirovnání *rychlý jako lenochod*, v pohádce Jak vyženit z pekla štěstí jsme našli např. *Nemaluj anděla na zed'. Nevěš rohy, čerte!*

Také scenáristé seriálů, ať už českých, nebo zahraničních, využívají aktualizovanou frazeologii, např. chtějí-li zdůraznit, že jedna z postav je cizincem, zkomolí v jejím textu

¹⁹ Jak svět přichází o básníky, Jak básníci přicházejí o iluze, Jak básníkům chutná život, Konec básníků v Čechách, Jak básníci neztrácejí naději.

některou z frazeologických jednotek (*Kdo dřív přijde, ten dřív tele.* – seriál *Violetta*). Z českých seriálů, v nichž jsme různé typy aktualizace zaznamenali, můžeme uvést např. jeden z dílů *Ordinace v Růžové zahradě*, který se jmenuje *Kdo pozdě chodí...* V seriálu *Hospoda* jsme našli např. *Boží mlýny melou pomalu, ale někdy mají úžasnou akceleraci.* nebo *Čí kořalku piješ, toho píseň hraj.* V nekonečném seriálu *Ulice* použili scenáristé aktualizaci *Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se do ní spadne.* Aktualizovaná frazeologie byla použita také v upoutávkách na seriál *Doktoři z počátků*, např. *Když ptáčka lapají, falešně mu zpívají. Když se dva perou, Venca se směje.* I v zahraničních seriálech jsme našli některé případy aktualizované frazeologie, např. názvy některých dílů seriálu *Krok za krokem* (*Lež má hezké nohy, Všichni za jednoho*), *Sex ve městě* (*Jak se do lesa volá...*). V seriálu *Teorie velkého třesku* zaznělo, že *věda cvrká sama za sebe*. Výše jsme uvedli, že se aktualizovaná frazeologie objevuje v názvech filmů, jednotlivých dílů seriálů. V divákovi má takový název vzbudit jistou míru důvěry, nadsázky a pocitu známosti. Výběr takového názvu pořadu bývá promyšleným tahem tvůrců. S tímto jevem se nesetkáváme jen v uvedených případech, ale i v názvech dalších televizních pořadů, např. *Černé ovce*.

Můžeme uvést příklady z dalších televizních pořadů, např. zábavný pořad *Partička* (*Ať nechodíme kolem horké ovesné. Vidím šachy veliké, jejichž dáma hvězd se bude dotýkati.*), publicistický pořad *Z metropole* (*Buldozery již svými lopatkami olizovaly zdi budovy.*), hlavní zpravodajství TV Prima (*souboj na ostří skalpelů*) nebo pořady o vaření (*Sporáku vládne železnou špachtlí.*).

S médií úzce souvisí reklama²⁰. Jde o specifickou součást mediální kultury, které je věnována nemalá pozornost. Reklama je formou persvazivní komunikace, která neskrývá svůj cíl – ovlivnit potencionálního zákazníka. Reklama se pokouší vytvořit iluzi, že existují propastné rozdíly mezi jednotlivými produkty nebo službami. Snaží se zákazníka přesvědčit, že správně zvolený výrobek dokáže vyřešit jejich problémy. Reklama (zvláště komerční) má několik cílů, mj. uvést nějaký výrobek do povědomí veřejnosti, posílit přímý prodej a udržet si, popř. posílit své postavení na trhu. Reklama potřebuje už z vlastní podstaty zaujmout a vrýt se do paměti diváků (posluchačů, čtenářů).

Tvůrci reklamy často užívají známé texty, které jsou v širším povědomí lidí. V zákazníkovi se snaží vzbudit pozitivní pocity, vhodně ho naladit pro zpracování informací o nabízeném výrobku. V reklamě se často objevují přísloví, pořekadla, rčení a úsloví v původní

²⁰ HOLANOVÁ, Radka. *Intertextualita v reklamě*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2012.

i aktualizované verzi. Příkladem původní verze v reklamě může být: *Kdo dřív přijde, ten dřív mele... Hovor za 3 koruny! Oskar.*

Z našeho výzkumu vyplynulo, že aktualizovaná frazeologie je v reklamě oblíbeným prvkem. Např. na návěsu kamionu se objevil reklamní slogan *Mogul, kdo maže, ten vede.* Obchodní dům pro zahrádkáře a kutily Bauhaus měl na svých plakátech nápisy jako *Můj dům, můj nedobytný hrad. Podzim? Ty trávo!* Také server Aukro využívá aktualizace pro vlastní prezentaci, např. *Na brusle se slevou 36 % si bruslí zuby každý! Prkna, co znamenají sjezd.* Internetový obchod Alza.cz láká zákazníky heslem *Notebook – nejlepší přítel člověka.* Také své zákazníky informuje o tom, že *starý notebook novým kousků nenaučíš.* Knihkupectví Neoluxor použilo jako reklamní slogan na novou knihu aktualizaci *nenechá náhrobní kámen na kameni.* Zoologická a botanická zahrada v Plzni na svých plakátech lákala návštěvníky na nově narozeného nosorožce nápisem *Rostu jako z bahna!* Našli jsme také plakáty, které informovaly o konání akce *Ve zdravé Plzni, zdravý zub. Vydej se na cestu kolem svého těla* je aktualizace, která se objevila na letáku nabízející produkty Garnier.

V poslední době jsme zaznamenali např. *Kočičko skákavá Pomooooooc!* (reklama na GE Money Bank) nebo *Koho mrkev jíš, toho píseň zpívej!* (reklama na Kofolu). Pojišťovna Kooperativa na aktualizovaných frázích založila celou svoji kampaň zaměřenou na řidiče, např. *Lepší ruce na volant, než srdce na dlani. Musíme tam všichni, ale ti rychlejší dostanou přednost. Pojd'te, pane, budeme se hnát. Sejde z očí, sjede z cesty. Trpělivost přináší růže, netrpělivost věnce.* Tato kampaň se objevila na dálničních přemostěních po celé České republice. Časté jsou v reklamních sděleních aktualizace přání k Vánocům, např. *Čerstvé a veselé, Zdravé a veselé, Šťastné a brýlové Vánoce* apod.

Dalším typem médií je internet. V dnešní době jde o velmi rozšířený a užívaný zdroj informací a zábavy. Internet se stal nedílnou součástí každodenního života, používáme ho k práci, ke studiu, k placení účtů, pro komunikaci s přáteli atd. A právě proto se i zde setkáváme s množstvím aktualizací v nejrůznějších kontextech. Některé internetové stránky nabízejí tzv. novodobá přísloví, např. *Bez práce nejsou doláče. Kdo jinému jámu kopá, je u něho na brigádě. Co můžeš udělat dnes, můžeš udělat i zítra. Kdo se směje naposled, ten má dlouhé vedení. Všechno dobré je k něčemu zlé.* Internetové zpravodajské servery využívají aktualizovanou frazeologii z obdobného důvodu jako tištěné noviny nebo časopisy, např. *Co se škádlívá, rádo se ... popere. Dobrá hospodyňka pro elektronickou fakturu přes plot skočí. Házet flintu do řepy. I mistr popravčí se někdy utne. Kdo maže, ten vede. Kdo maže, už nejede. Koho kuře jíš, toho píseň zpívej.* Příklady můžeme najít i na sportovních serverech (*Mnoho povyku pro plzeňské penalty*) nebo v článcích o technických novinkách, např. *Nemusi*

kapat, stačí, když leje. Také na webových stránkách různých firem se můžeme setkat s aktualizovanými frazémy, např. obchodní řetězec Albert použil nadpis článku *Jablko nepadlo daleko od kuchyně.* Server o cestování použil jako nadpis článku o Slovinsku aktualizaci *Ve slovinském víně je pravda.* V současnosti se velké oblibě těší blogy, na kterých se autoři dělí o své zkušenosti, myšlenky a rady, často také obsahují fejetony, povídky apod. Z tohoto zdroje můžeme citovat např. *Co se v mládí naučíš, nestihneš ve stáří použít. Ignorace předchází pád. Kdo chce psa bít, hůl nepotřebuje. Kdo maže, tomu jede. Láska almary přenáší. V nouzi poznáš kamarádku. Kolik řečí znáš...* Mnoho lidí rádo prezentuje své fotografie na internetu, kde mohou fotografie komentovat, např. *Práce šlechtí, ale huntuje tělo* (komentář k souboru fotografií).

Samostatnou kapitolou zůstávají sociální sítě, zvláště pak v poslední době velmi populární Facebook. Uživatelé zde navzájem komunikují, sdílejí obrázky i texty, domlouvají si společenské akce. Např. na facebookové stránce rádia Černá Hora se domnívají, že nová doba si žádá nová přísloví a nabízí jich hned třináct. Všechny aktualizace směřují do oblasti informačních technologií a internetu, např. *Co na srdci, to na Facebooku. Kdo se moc ptá, málo googlí. Darovaným titulům na hrubky nehleď. Všechno padá, co software má.* Podobné aktualizace jsme našli i na dalších facebookových profilech, např. *Jak se do fóra volá, tak se z fóra ozývá. Sejde z webu, sejde z mysli.* Aktualizované frazémy používají uživatelé i jako názvy svých profilů (*Kostky jsou vrženy... ale my hrajeme karty*). Vlasta Redl se na svém profilu vyjádřil k počasí, které bylo v průběhu jednoho koncertu, slovy *Počasí, že by tchýni nevyhnal.*

Aktualizovaná frazeologie však není jen součástí médií a mediální komunikace. Sekáváme se s ní i v běžných rozhovorech, např. zákazník v obchodě přišel nakoupit *bez košíku bos*, v tramvaji se můžeme dozvědět, že někdo *nemá rozumu, co by se za ostříhaný nehet vešlo*, některé věci *nedávají hlavu ani patu* a že někteří lidé *řvou jako tatra v bahně*. V IT servisu nám technik oznámí, že *stahujeme kalhoty a broky jsou ještě daleko*.

Aktualizace se nevyhýbá ani studentským pracím, takže se při čtení slohových prací můžeme dočíst: *Sláva vítězům, běda poraženým.* Dětská kreativita a snad i neznalost se projevuje v různých hrách, kde vznikají aktualizace jako *Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až voda dojde. Chytrému napověz, blběho kopni. Svatá Anna je furt panna.*

Také názvy různých podniků (*Bio nebio*) a knih (*Láska prochází kuchyní*) využívají možností aktualizace. K té se uchýlil i Tomáš Klus, když pojmenoval jednu ze svých písní *DAMUklův meč*, nebo Xindl X se svou písní *Chlast je nejlepší kuchař*, popř. MC Gey, DJ Fatte s písní *Líná huba břehy mele*. Audiokniha Supraphonu *Jak Hurvínek do lesa volá, tak se*

Spejbl ozývá nebo kniha Josefa Škrlanta *Spoctivostí leda pojdeš* jsou příklady využití aktualizace v názvech literárních děl. Taneční (street dance) akce dostala od svých pořadatelů název *Neříkej hop, dokud neřekneš hip*. Firma UGO si zvolila aktualizované přísloví jako název svého produktu, můžeme tedy ochutnat přírodní šťávu s názvem *Jablko nepadlo daleko od kapusty*.

Ani dramatická tvorba se aktualizované frazeologii nebrání. Národní divadlo Moravskoslezského kraje nazvalo tiskovou zprávu o nově připravované hře Doktor Faustus *Čiň čertu dobře...* V představení Deadline se objevila aktualizovaná fráze *Dokud vás smrad nerozdělí*. Ladislav Smoljak a Zdeněk Svěrák (a Jára Cimrman) ve svých hrách použili např. *Kdo chvíli močil, již močí opodál! Lepší pivo v žaludku, nežli voda na plicích*.

V neposlední řadě uvedme také příklady z literatury. Karel Kryl ve své knize Země lhostejnost zkonstatoval, že *chlapi nebrečí, chlapi se perou*. (*A to i tehdy, jde-li o život*.) *Musíš za svou pravdou stát, ale stůj za ní tak, abys nebyl vidět*. Tuto aktualizaci nalezneme v Jirákově knize Za všechno někdo může. Daniela Kolářová ve své knize Jak se dělá štěstí zkombinovala dva frazémy a vznikla aktualizace *Sedávej, panenko, v koutě, ovšem spát budeš jen tak, jak si usteleš*.

Výše uvedené spektrum zdrojů, ze kterých čerpal náš výzkum, neobsahuje všechny komunikační oblasti, ve kterých je možné se s aktualizovanou frazeologií setkat. S aktualizací se můžeme setkat téměř ve všech komunikačních oblastech, avšak ne ve stejné míře, v některých oblastech půjde o jev častější než v jiných.

3.2 Třídění sebraného materiálu podle druhu aktualizace

V této části se budeme věnovat třídění sebraného materiálu podle druhů aktualizace, kterými jednotlivé aktualizované frazémy vznikly.

Morfologická aktualizace, která je založena na změně tvaru některého ze substantiv (nejčastěji číslo) nebo verb (nejčastěji čas nebo způsob) a kromě morfologické změny dochází také ke změně významu, se v našem sběru objevila jen ojediněle. Z našeho výzkumu uvedme např. *Kdo maže, tomu jede*, kde se aktualizace projevila změnou pádu zájmena; *Koho chleba jíš, toho píseň musíš zpívat, ať intonuješ, nebo ne...* zde došlo ke změně modálnosti u slovesa. Ve druhém případě můžeme mluvit o komplexním typu aktualizace, protože se tu vedle morfologické aktualizace setkáváme i s kontaminací.

Také syntaktická aktualizace se v sebraném materiálu objevuje v malé míře. Jedním z příkladů změny stavby frazému může být aktualizace *Jak Hurvínek do lesa volá, tak se*

Spejbl ozývá. Častěji jsme se setkali s nedokončeným, nedopovězeným frazémem, např. *Co je šeptem..., Čiň čertu dobře..., Jak se do lesa volá..., Kdo chce kam..., Kdo pozdě chodí..., Kdo seje vítr..., Kolik řečí znáš...* apod. Nedokončené výpovědi z našeho sběru vznikly především z přísloví a pořekadel. Všechny uvedené příklady vznikly vynecháním druhé části původního frazému. Příkladem opačného případu, tedy vynechání první části původního frazému, je *Všichni za jednoho*. Tyto nedokončené frazémy signalizují propojení s aktuálním kontextem.

Lexikální aktualizace je v našem sběru zastoupena nejpočetněji. Tento druh aktualizace je velmi výrazně ovlivněn kontextem, který má velký vliv na záměnu komponent, slov. Motivace k záměně může být na základě zvukové, tvarové nebo významové podobnosti. Příkladem zvukově motivované lexikální aktualizace (paronymie) jsou např. *Aj ta krajka! Bio nebio. Mogul, kdo maže, ten vede. Bez košíku bos. Bez práce nejsou doláče. Chlast je nejlepší kuchař. Kdo dřív přijde, ten dřív tele. Na brusle se slevou 36 % si bruslí zuby každý. Nebát se a nakrást. Dokud vás smrad nerozdělí.* V našem výzkumu jsme se setkali také s významovou podobností, např. *At' nechodíme kolem horké ovesné.* (v tomto případě došlo zároveň k eliptickému vyjádření – slovo kaše bylo nahrazeno pouze přívlastkem ovesné) nebo *házet flintu do řepy. V nouzi poznáš kamarádku. Měl přímo výkladní skříň.* (Tato aktualizace naznačuje výrazně větší míru výpadku paměti, než původní frazém.) Narazili jsme také na případy, kdy došlo k záměně původní komponenty komponentou opačného významu, např. *I starého psa novým kouskům naučíš. Kdo maže, už nejede. Nemaľuj anděľa na zed'.* V rámci této aktualizace dochází také k doplnění původního frazému dalším komponentem, např. *Nenechá náhrobní kámen na kameni. Nemá rozumu, co by se za ostříhaný nehet vešlo. Můj dům, můj nedobytný hrad. Ve slovinském víně je pravda.* Lexikální aktualizace je nejsnazší na vytvoření i na identifikování. Proto se objevuje v tak velké míře. Veřejností je tento druh aktualizace často vnímán jako slovní hříčky.

Kontextová aktualizace se v našem výzkumu vůbec neobjevila. Jak vyplývá z jejího vymezení, nejde o formální změnu, ale pouze o změnu významu která přímo vychází z kontextu. Použitý frazém lze chápat jak v původním významu, tak je možné ho chápat doslovně. Tím se otvírá několikanásobná možnost interpretace.

Frazeologické kontaminace se objevují poměrně často. Jde o zkřížení dvou jednotek, z každé se však použije pouze část. V našem výzkumu se objevily případy záměrné i nezáměrné kontaminace. Jako příklad nezáměrné kontaminace (v tomto případě se jedná o chybu) uveďme *Nedává to hlavu ani patu*. Většina kontaminací v našem sběru je však záměrná. Příkladem kontaminace dvou frazémů jsou např. *Život je pes, nejlepší přítel člověka. Sedávej, panenka, v koutě, ovšem spát budeš jen tak, jak si usteleš. Líná huba břehy mele.*

Nejčastějším případem v sebraném materiálu je kontaminace frazému (popř. jeho části) a prostého konstatování, např. *Boží mlýny melou sice pomalu, ale někdy mají úžasnou akceleraci. Kdo jinému jámu kopá, je u něho na brigádě. Kdo se moc ptá, málo googlí. Kostky jsou vrženy... ale my hrajeme karty. Neříkej hop... dokud na hrnci chybí poklička. Práce šlechtí člověka, ale huntuje tělo. Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až voda dojde. Trpělivost přináší růže, netrpělivost věnce. Všude dobře, doma manželka.* Dále můžeme uvést příklady, kdy byla jedna část frazému nahrazena volným spojením opačného významu, např. *Co můžeš udělat dnes, můžeš udělat i zítra. Co se v mládí naučíš, ve stáří nestihneš využít. Kdo chce psa bít, hůl nepotřebuje. Co se škádlivá, rádo se... popere. Všude dobře, tak co doma.* Frazeologická kontaminace je produktivním typem aktualizace frazeologie, která poskytuje velký prostor pro fantazii, především pak přísloví a pořekadla.

Ani sémantická aktualizace se v našem vzorku nevyskytla příliš často. Můžeme rozlišit dva typy – záměna složek obou částí a uvedení protikladu místo druhé části frazému. Příkladem záměny složek obou částí může být *Nemám nohy v teple a chybí mi tudíž klid. Všechno dobré, je k něčemu zlé.* Uvedením protikladu místo druhé části frazému může být *Kdo maže, ten nejede. Co můžeš udělat dnes, můžeš udělat i zítra.*

Komplexní typy aktualizací, které v sobě kombinují dva a více typů, se v našem sběru objevily také, např. *Koho chleba jíš, toho píseň musíš zpívat, ať intonuješ, nebo ne... Lepší ruce na volant, než srdce na dlani. Nemusí kapat, stačí, když leje.*

Shrneme-li, jaké druhy aktualizací se v našem sebraném materiálu vyskytují nejčastěji, můžeme říci, že výrazně převažují aktualizace lexikální a kontaminace nad všemi ostatními typy. Jediný druh aktualizace, který se v našem výzkumu neobjevil vůbec, je aktualizace kontextová.

3.3 Přehled aktualizací

3.3.1 Popis stavby hesla v přehledu aktualizací

V následující kapitole se budeme věnovat rozboru jednotlivých sebraných aktualizací. Popis frazeologických jednotek má podobu zjednodušených abecedně řazených slovníkových hesel. Každé heslo obsahuje aktualizovanou i původní verzi frazému, dále konkrétní druh aktualizace, kterou daný příklad vznikl. V popisu aktualizace vysvětlujeme konkrétní změny, k nimž došlo v rámci aktualizací (např. které komponenty byly zaměněny, doplněny a případné posuny ve významu). Dále uvádíme zdroj, z něhož byla aktualizace excerpována. Vše je doplněno poznámkou (komentářem), která obsahuje další informace a podrobnosti, např. o kontextu apod.

3.3.2 Přehled aktualizací

Aj ta krajka!

původní frazém: Ajta krajta!

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou zvukově podobných substantiv krajta a krajka.

zdroj: deník Blesk 31. 3. 2014

poznámka: Tato aktualizace byla použita v nadpisu článku, který informoval o galavečeru, na kterém se čtyři top modelky objevily v krajkových večerních šatech.

Ať nechodíme kolem horké ovesné.

původní frazém: chodit kolem horké kaše

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: V aktualizovaném frazému jde o elipsu slova kaše. Význam je naznačen adjektivem ovesné (ovesná kaše). K posunu ve významu nedochází.

zdroj: pořad Partička 8. 10. 2013

poznámka: Tuto repliku pronesl v rámci jedné improvizací hry Ondřej Sokol.

Bez košíku bos

původní frazém: bez klobouku bos

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou substantiv klobouku a košíku. Dále můžeme mluvit o paronymii.

zdroj: běžný hovor (únor 2014)

poznámka: Zákazník se těmito slovy loučil s pokladní v OD Kaufland Bory, když po zaplacení odcházel s nákupem, který neměl kam odložit, protože neměl nákupní košík. Jde o část dětské říkanky tzv. čertovo rozpočítadlo²¹.

Bez peněz pro hypotéku nelez.

původní frazém: Bez peněz do hospody nelez.

druh aktualizace: lexikální

²¹ Ententýky dva špalíky, čert vyletěl z električky, bez klobouku bos, natloukl si nos. (in DOLEŽALOVÁ, Edita. *Hry pro rodiče s dětmi*. 1.vyd. Praha: Grada, 2005. s. 128).

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou do hospody a pro hypotéku. Význam aktualizovaného frazému můžeme chápat doslovně.

zdroj: www.blesk.cz

poznámka: Aktualizace byla použita jako nadpis článku, který informoval o novém postoji centrální banky, jež zrušila stoprocentní hypotéky na nákup nemovitostí.

Bez práce nejsou doláče.

původní frazém: Bez práce nejsou koláče.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace motivovaná dnešním pohledem na svět, která vznikla záměnou zvukově podobných slov koláče a doláče.

zdroj: <http://eumenidas.blog.cz/1501/novodoba-prislovi>

poznámka: Aktualizace je určitým symbolem zaměřenosti dnešního světa na výdělek.

Bez práce není pivo.

původní frazém: Bez práce nejsou koláče.

druh aktualizace: lexikální, morfologická

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou substantiv koláče a pivo. Tato změna je doprovázena změnou mluvnického čísla u slovesa nebýt. Význam frazému zůstal v podstatě nezměněn.

zdroj: <http://www.iprislovi.cz/vtipna-prislovi/>

poznámka: Tato aktualizace je pokusem o vtipnou inovaci tradičního českého frazému.

Bio nebí

původní frazém: Bylo, nebylo.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Na základě zvukové podoby došlo k záměně obou komponent ve frazému bylo za bio a nebylo za nebí.

zdroj: název české společnosti, která se zabývá distribucí biopotravin²²

poznámka: Tuto aktualizaci můžeme považovat za slovní hříčku, která má především upoutat případného zákazníka.

²² www.bionebio.cz

Boží mlýny melou sice pomalu, ale někdy mají úžasnou akceleraci.

původní frazém: Boží mlýny melou pomalu, ale jistě.

druh aktualizace: kontaminace

popis aktualizace: Aktualizace vznikla spojením první části původního frazému s prostým konstatováním.

zdroj: seriál Hospoda (9. díl)

poznámka: Původní frazém je chápán ve významu, že na každého jednou dojde, ale aktualizovaná verze naznačuje, že někdy se odplata dostaví dříve. Replika byla pronesena advokátem JUDr. Vladimírem Zatloukalem (hraje Jan Kanyza).

Buldozery již svými lopatkami olizovaly zdi budovy.

původní frazém: plameny olizovaly něco/někoho

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou substantiv plameny a buldozery. Dochází k posunu ve významu.

zdroj: pořad Z metropole (5. 7. 2014)

poznámka: Reportáž z cyklu Tajemství pražských dvorků, která je o budově Hudebního gymnázia a ZUŠ na Komenského náměstí na Žižkově. Aktualizace se objevila ve vyprávění o historii budovy, která měla být zbourána. Díky sametové revoluci však ke zboření nedošlo, škola v této budově se obnovila a stále se rozvíjí.

Cesta kolem mé hlavy

původní frazém: cesta kolem světa

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou substantiv světa a hlavy a přidáním posesivního adjektiva.

zdroj: název komedie (1984, režie Jaroslav Papoušek)

poznámka: Jde o československou komedii, která se odehrává v psychiatrické léčebně.

Co je šeptem...

původní frazém: Co je šeptem, to je čertem.

druh aktualizace: syntaktická (redukce)

popis aktualizace: Aktualizace vznikla vynecháním druhé části původního frazému.

zdroj: název filmu (2005, režie Rob Reiner)

poznámka: Americko-australsko-německá romantická komedie, která líčí rodinné trable hlavní hrdinky Sarah.

Co můžeš tweetnout dnes, neodkládej na zítřek.

původní frazém: Co můžeš udělat dnes, neodkládej na zítřek.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou sloves udělat a tweetnout. Došlo k posunu ve významu, přesněji řečeno k jeho zúžení.

zdroj: www.facebook.com/cernahora²³

poznámka: Tato aktualizace je důsledkem modernizace společnosti a výrazného rozvoje sociálních sítí. Tato a některé další aktualizace byly publikovány pod nadpisem: Nová doba si žádá nová přísloví.

Co můžeš udělat dnes, můžeš udělat i zítra.

původní frazém: Co můžeš udělat dnes, neodkládej na zítřek.

druh aktualizace: sémantická

popis aktualizace: Aktualizace vznikla nahrazením druhé části původního frazému tvrzením opačného významu.

zdroj: www.beruna.cz/text-trochu-jina-prislovi/

poznámka: Tato aktualizace je dokladem tvořivosti dnešní generace, je zde patrná snaha o inovaci tradičních přísloví.

Co můžeš udělat dnes, odlož na pozítří, a zítra máš volno.

původní frazém: Co můžeš udělat dnes, neodkládej na zítřek.

druh aktualizace: kontaminace

popis aktualizace: Aktualizace vznikla doplněním první části původního frazému prostým konstatováním, které neguje původní význam.

zdroj: <http://www.profilek.cz/obrazek/stare-prislovi/>

poznámka: Tato aktualizace je pokusem o vtipnou inovaci tradičního českého přísloví.

²³<https://www.facebook.com/cernahora.cz/photos/a.420122300976.208132.254226590976/10152729526705977/?type=1>

Co na srdci, to na Facebooku.

původní frazém: Co na srdci, to na jazyku.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou substantiv jazyk a Facebook. Dochází k posunu ve významu.

zdroj: www.facebook.com/cernahora²⁴

poznámka: Tato aktualizace je důsledkem modernizace společnosti a výrazného rozvoje sociálních sítí. Tato a některé další aktualizace byly publikovány pod nadpisem: Nová doba si žádá nová přísloví.

Co se škádlívá, rádo se... popere.

původní frazém: Co se škádlívá, rádo se mívá.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou sloves mívá se a popere se. Dochází k otočení významu oproti původnímu frazému.

zdroj: <http://www.prvnizpravy.cz/zpravy/sport/>

poznámka: Aktualizace byla použita jaké nadpis článku o hokejovém utkání mezi pražskou Spartou a kometou Brno, které přineslo několik nečekaných zvratů.

Co se v mládí neučíš, nestihneš ve stáří už použít.

původní frazém: Co se v mládí naučíš, ve stáří jako když najdeš.

druh aktualizace: sémantická

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou druhé části původního frazému za významově opačné tvrzení.

zdroj: www.phil.muni.cz/fil/studenti/charvatont4.html

poznámka: Jde nadpis studentské filosofické úvahy o linearitě času v životě člověka.

Čerstvé a veselé

původní frazém: šťastné a veselé (Vánoce)

druh aktualizace: lexikální

²⁴<https://www.facebook.com/cernahora.cz/photos/a.420122300976.208132.254226590976/10152729526705977/?type=1>

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou adjektiv šťastné a čerstvé.

zdroj: reklama pro supermarket a hypermarkety Albert, Vánoce 2013

poznámka: Je zachována původní elipsa substantiva Vánoce. Aktualizace vznikla, protože bylo potřeba zdůraznit, že nakupující zde najde čerstvé potraviny.

Čí kořalku piješ, toho píseň hraj.

původní frazém: Koho chleba jíš, toho píseň zpívej.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou několika slov – chleba a kořalku, zpívej a hraj. Tato změna má v daném kontextu doslovný význam, dochází tedy k jeho posunu.

zdroj: seriál Hospoda (9. díl)

poznámka: Aktualizace se objevuje ve chvíli, kdy harmonikář, který patří ke skupině stálých zákazníků, hraje na harmoniku pro pana domácího, který je považován za „nepřítele“, protože mu zaplatil kořalku.

Čiň čertu dobře...

původní frazém: Čiň čertu dobře, peklem se ti odmění.

druh aktualizace: syntaktická (redukce)

popis aktualizace: Aktualizace vznikla vypuštěním druhé části původního frazému.

zdroj: tisková zpráva Národního divadla Moravskoslezského kraje ze dne 23. 3. 2015

poznámka: Aktualizace byla použita jako nadpis článku o nově připravovaném provedení hry Christophera Marlowea Doktor Faustus v režii Pavla Kheka.

Čistota půl zdraví, špína celé.

původní frazém: Čistota půl zdraví.

druh aktualizace: kontaminace

popis aktualizace: Aktualizace vznikla doplněním původního frazému prostým konstatováním, které neguje původní význam.

zdroj: www.mojestarosti.cz

poznámka: Aktualizace byla použita jako název tématu pro diskusi, kam jeden z diskutujících vložil odkaz na článek o tom, že špína dětem svědčí, zvláště při vytváření imunitního systému.

DAMUklův meč (také Da.muklův meč)

původní frazém: Damoklův meč

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou posesivních adjektiv Damoklův za DAMUklův. DAMUklův je neexistující slovo, které bylo autorem vytvořeno jako slovní hříčka. Aktualizace je motivována zvukovou podobností.

zdroj: název písně Tomáše Kluse (Hlavní uzávěr splínu, 2009)

poznámka: DAMUklův meč se přímo vztahuje k DAMU²⁵. Text písně je jistou kritikou poměrů na této fakultě a název vyjadřuje strach a hrozbu, která nad studenty stále visí.

Darovaným titulkům na hrubky nehleď.

původní frazém: Darovanému koni na zuby nehleď.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou substantiv koni a titulkům a zuby a hrubky. Ve významu došlo k posunu směrem k možnosti doslovného chápání.

zdroj: www.facebook.com/cernahora²⁶

poznámka: Tato aktualizace je dokladem rozvoje médií a také jejich časté nepozornosti, především v oblasti pravopisu. Tato a některé další aktualizace byly publikovány pod nadpisem: Nová doba si žádá nová přísloví.

Dobrá hospodyňka pro elektronickou fakturu i přes plot skočí.

původní frazém: Dobrá hospodyňka pro pírkou i přes plot skočí.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou substantiva pírkou a slovního spojení elektronickou fakturu. Dochází k posunu ve významu.

zdroj: www.cfowords.cz

poznámka: aktualizace byla použita jako nadpis článku, který informuje o výhodách elektronických faktur, především pak o možnosti ušetřit nemalou částku peněz.

²⁵ Divadelní akademie múzických umění

²⁶<https://www.facebook.com/cernahora.cz/photos/a.420122300976.208132.254226590976/10152729526705977/?type=1>

Dokud vás smrad nerozdělí.

původní frazém: Dokud vás smrt nerozdělí.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikl záměnou substantiv smrt a smrad. Záměna je motivována zvukovou podobností.

zdroj: divadelní představení Deadline (Studio Ypsilon, režie Braňo Holíček)

poznámka: V tomto případě měla aktualizace ukázat, v jakém rozpoložení je postava, která repliku pronáší. Jde o projev absolutního nadhledu a zároveň o příznak požití drogy.

Had, který syčí, nekouše.

původní frazém: Pes, který štěká, nekouše.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou substantiv pes a had, na kterou významově navazuje záměna sloves štěká a syčí.

zdroj: deník Blesk, speciální příloha 111 nej vtipů (14. 3. 2014)

poznámka: Aktualizace, která má za cíl působit komicky v rámci vtipu.

házet flintu do řepy

původní frazém: házet flintu do žita

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou substantiv žita a řepy. K posunu ve významu v tomto případě nedochází.

zdroj: <http://www.t-music.cz/magazin>²⁷

poznámka: Tato aktualizace se objevila jako součást nadpisu článku (Sonisphere aneb proč házet flintu do řepy), který informuje o putovním festivalu Sonisphere.

Horečka korejské noci

původní frazém: Horečka sobotní noci

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou adjektiv korejská a sobotní.

zdroj: deník Blesk (3. 6. 2014)

²⁷ <http://www.t-music.cz/magazin/sonisphere-aneb-proc-hazet-flintu-do-zita--2807/>

poznámka: Horečka sobotní noci je název amerického filmu z roku 1977 (režie John Badham). Aktualizovaná verze byla použita v nadpisu článku.

Chlapi nebrečí, chlapi se perou. (A to i tehdy, jde-li o život.)

původní frazém: Chlapi nebrečí.

druh aktualizace: kontaminace

popis aktualizace: V tomto případě jde o kontaminaci, která vzniká spojením původního frazému a prostého konstatování.

zdroj: kniha Země lhostejnost (Karel Kryl, 2012)

poznámka: S touto aktualizací se můžeme setkat také např. v rozhovoru s Miroslavem Grebeníčkem pro Haló noviny²⁸ (4. 6. 2004)

Chlast je nejlepší kuchař.

původní frazém: Hlad je nejlepší kuchař.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou zvukově podobných substantiv hlad a chlast. Dochází k posunu ve významu.

zdroj: název písně (Xindl X)

poznámka: Píseň je o alkoholikovi, jeho rozhodování se nepít a nástrahách přílišné konzumace alkoholu.

Chytrému napověz, hloupého kousni.

původní frazém: Chytrému napověz, hloupého kopni.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou sloves kopni a kousni. Roli zde hraje i zvuková podobnost. Dochází ke konkretizaci a zúžení významu.

zdroj: deník Blesk (3. 10. 2014)

poznámka: Aktualizace byla použita jako nadpis k článku o hadovi, které kousl muže do nosu.

I mistr popravčí se někdy utne.

původní frazém: I mistr tesař se někdy utne.

druh aktualizace: lexikální

²⁸ http://www.sds.cz/docs/prectete/rozhovor/vyb_gre2.htm

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou substantiv tesař a popravčí.

zdroj: www.lidovky.cz

poznámka: Aktualizace byla užita jako nadpis článku (celý zní I mistr popravčí se někdy utne aneb přereky herců ze Hry o Trůny), který obsahoval sestřih nepovedených scén ze zmíněného seriálu.

I starého psa novým kouskům naučíš.

původní frazém: Starého psa novým kouskům nenaučíš.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou sloves nenaučíš a naučíš. Dochází k negaci původního významu.

zdroj: www.naucmese.cz

poznámka: Tato aktualizace by použita jako nadpis článku (inzerátu), který nabízí možnost zapsat psi do výcvikového kurzu.

Ignorace předchází pád

původní frazém: Pýcha předchází pád.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou substantiv pýcha a ignorace. Došlo ke změně významu – důsledek zůstává stejný, ale příčina se změnila.

zdroj: <http://nassmer.blogspot.cz/2015/01/ignorace-predchazi-pad.html>

poznámka: Aktualizace je použita jako název článku, který rozebírá německou politiku a novoroční projev kancléřky Merkelové.

Jablko nepadá daleko od kapusty.

původní frazém: Jablko nepadá daleko od stromu.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou substantiv stromu a kapusty.

zdroj: www.kaloricketabulky.cz

poznámka: Tato aktualizace je použita jako název přírodních šťáv značky UGO.

Jablko nepadlo daleko od kuchyně.

původní frazém: Jablko nepadlo daleko od stromu.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou substantiv strom a kuchyně.

zdroj: www.albert.cz²⁹

poznámka: Tato aktualizace byla použita jako název celé sekce o jablkách a receptech z nich na stránkách supermarketů a hypermarketů Albert. Účelem užití bylo upoutat pozornost a zájem čtenářů.

Jak Hurvínek do lesa volá, tak se Spejbl ozývá.

původní frazém: Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Došlo ke konkretizaci subjektu. Ve druhé části frazému bylo vypuštěno slovní spojení z lesa. Toto vypuštěné adverbiale je vyjádřeno elipticky.

zdroj: název audioknihy (Supraphon)

poznámka: Užití aktualizace v názvu má vyvolat zájem posluchače. Známé přísloví ve spojení se známými jmény vyvolávají dojem blízkosti (především u dětí).

Jak se do fóra volá, tak se z fóra ozývá.

původní frazém: Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou substantiv les a fórum v obou částech frazému.

zdroj: <https://www.facebook.com/zive.cz/posts/10151483007596946>

poznámka: Tato aktualizace je důsledkem modernizace společnosti a rozvoje sociálních sítí.

Jak se do lesa volá

původní frazém: Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá.

druh aktualizace: syntaktická (redukce)

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměrným nedokončením frazému, vynecháním jeho druhé části.

²⁹ www.albert.cz/recepty-z-jablek

zdroj: Sex ve městě (název 17. dílu 3. série)

poznámka: Názvem tohoto dílu se scénáristé pokoušeli vyvolat v divácích zvědavost, odkázat k něčemu, co se bude v díle dít.

Jeden konvoj spojence nedělá.

původní frazém: Jedna vlaštovka jaro nedělá.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou substantiv vlaštovka a konvoj a jaro a spojence. Význam aktualizovaného významu se liší od původního.

zdroj: <http://amo.blog.ihned.cz/c1-64098420-jeden-konvoj-spojence-nedela>

poznámka: Aktualizace byla použita jako nadpis článku, který se vyjadřoval k americkému konvoji a jeho průjezdu přes naše území na přelomu března a dubna 2015.

Jeden mrakodrap Manhattan nedělá.

původní frazém: Jedna vlaštovka jaro nedělá.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou substantiv vlaštovka a mrakodrap a jaro a Manhattan. Význam aktualizovaného významu se liší od původního.

zdroj: www.krasnaolomouc.cz

poznámka: Aktualizace byla použita jako nadpis článku, který informoval o nepokojích, které souvisely se stavbou výškové stavby v Olomouci.

Jsem v tom až po kotníky.

původní frazém: být v něčem až po uši

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou substantiv uši a kotníky. Dochází také k posunu ve významu (Jsem-li v něčem až po krk jsem v tom podstatně víc, než když jsem v něčem „jen“ po kotníky).

zdroj: magazín Víkend Dnes (27. – 29. 9. 2013)

poznámka: Tato aktualizace by se dala chápat také doslovně (např. stojí-li člověk po kotníky ve vodě, nebo v bahně).

Kdo dřív přijde, ten dřív mele.

původní frazém: Kdo dřív přijde, ten dřív mele.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou slov mele a tele, které spolu nijak nesouvisí, nejsou ani stejným slovním druhem. Motivací byla zvuková podobnost obou zaměněných slov.

zdroj: seriál Violetta (43. díl, Disney Channel)

poznámka: Tuto repliku pronesl jeden ze studentů, který je původem z ciziny. Toto „přeřeknutí“ signalizuje neúplné ovládnutí jazyka zkomolením frazeologie³⁰.

Kdo hledá, najde.

původní frazém: Kdo hledá, najde.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou sloves hledá a hlodá. Záměna je motivována zvukovou podobností slov.

zdroj: <http://www.iprislovi.cz/vtipna-prislovi/>

poznámka: Tato aktualizace je pokusem o vtipnou inovaci tradičního českého frazému.

Kdo chce kam, nabourá se tam.

původní frazém: Kdo chce kam, pomozme mu tam.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vyplývá ze záměny sloves pomozme a nabourá se.

zdroj: www.facebook.com/cernahora³¹

poznámka: V tomto případě nemluvíme o nabourání do nějakého předmětu (např. autem do stromu), ale o nabourání se do nějakého systému, e-mailu, účtu na sociálních sítích, elektronického bankovníctví apod. Aktualizace je důsledkem modernizace společnosti a výrazného rozvoje sociálních sítí. Tato a některé další aktualizace byly publikovány pod nadpisem: Nová doba si žádá nová přísloví.

³⁰ Seriál je v původním znění ve španělštině, ale při překladu do češtiny bylo potřeba nahradit původní frazeologii frazeologií českou, aby český divák pochopil jazykovou komiku, která aktualizací vznikla.

³¹<https://www.facebook.com/cernahora.cz/photos/a.420122300976.208132.254226590976/10152729526705977/?type=1>

Kdo chce kam...

původní frazém: Kdo chce kam, pomozme mu tam.

druh aktualizace: syntaktická (redukce)

popis aktualizace: Aktualizace vznikla vynecháním druhé části původního frazému.

zdroj: název komedie (1981, režie Václav Hudeček)

poznámka: Jde o název československé komedie, které je příběhem profesora dějepisu, který by se rád seznámil se ženou. Snaží se najít lásku přes inzerát.

Kdo chce prezidenta bít, hůl si vždycky najde.

původní frazém: Kdo chce psa bít, hůl si vždycky najde.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou substantiv psa a prezidenta.

zdroj: <http://literarky.cz/komentare/ostatni/18675-kdo-chce-prezidenta-bit-hl-si-vdycky-najde>

poznámka: Tato aktualizace byla použita jako nadpis článku (komentáře), který se vyjadřoval k peprnému slovníku prezidenta Miloše Zemana v Hovorech z Lán.

Kdo chce psa bít, hůl nepotřebuje.

původní frazém: Kdo chce psa bít, hůl si vždycky najde.

druh aktualizace: sémantická

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou druhé části původního frazému za významově opačné tvrzení. Význam původního frazému je tak negován.

zdroj: www.virtually.cz

poznámka: Tato aktualizace byla použita jako nadpis článku Tomáše Haase, ve kterém autor komentuje výroky některých novinářů Práva a politiků.

Kdo chce s vlky žít

původní frazém: Kdo chce s vlky žít, musí s nimi výt.

druh aktualizace: syntaktická (redukce)

popis aktualizace: Aktualizace vznikla vypuštěním druhé části frazému.

zdroj: název dokumentu Václava Chaloupky

poznámka: Tato aktualizace byla použita jako název dokumentu o soužití s divokými zvířaty, který natočil Václav Chaloupek pro Českou televizi.

Kdo chvíli močil, již močí opodál!

původní frazém: Kdo chvíli stál, již stojí opodál.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou sloves stát a močit v obou částech frazému.

zdroj: divadelní hra DJC³² Dobytí severního pólu Čechem Karlem Němcem (J. Cimrman, L. Smoljak, Z. Svěrák)

poznámka: Replika zazní ve chvíli, kdy výprava zjistí, že se ztratil pomocný učitel. Všichni chtějí pokračovat domů bez něj, jen Frištenský by rád počkal, co když si učitel jen odskočil. Náčelník reaguje právě zmíněnou aktualizací.

Kdo jinému jámu kopá, je u něho na brigádě.

původní frazém: Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá.

druh aktualizace: kontaminace

popis aktualizace: Aktualizace vznikla spojením první části původního frazému a prostého konstatování. Dochází k posunu ve významu směrem k doslovnému chápání.

zdroj: <http://eumenidas.blog.cz/1501/novodoba-prislovi>

poznámka: Tato aktualizace vznikla jako modernizace českých přísloví.

Kdo maže, ten vede.

původní frazém: Kdo maže, ten jede.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou sloves jede a vede. Dochází k posunu ve významu

zdroj: euro.e15.cz³³

poznámka: Jde o nadpis článku, který informuje o novém strojírenském projektu FSI VUT³⁴ v Brně.

³² Divadlo Járy Cimrmana

³³ <http://euro.e15.cz/kdo-maze-ten-vede-829212>

³⁴ Fakulta strojního inženýrství vysoké učení technické v Brně

Kdo maže, tomu jede.

původní frazém: Kdo maže, ten jede.

druh aktualizace: morfologická

popis aktualizace: Aktualizace vznikla změnou pádu u zájmena ten – z původního prvního na třetí.

zdroj: www.misanthrop.info³⁵

poznámka: Jde o nadpis článku, který se zabývá otázkou mazání neaktivních účtů. Aktualizaci lze vyložit tak, že kdo maže na svém serveru/disku neaktivní účty, tomu celý systém běží rychleji, protože není zaplněný zbytečnostmi.

Kdo maže, už nejede.

původní frazém: Kdo maže, ten jede.

druh aktualizace: sémantická

popis aktualizace: Druhá část původního frazému byla změněna na svůj vlastní opak. Dochází tím k výraznému významovému posunu.

zdroj: euro.e15.cz³⁶

poznámka: Jde o nadpis článku, který informoval o policejním zátahu na Ivo Rittiga a jeho kolegy a komplice.

Kdo pozdě chodí

původní frazém: Kdo pozdě chodí, sám sobě škodí.

druh aktualizace: syntaktická (redukce)

popis aktualizace: Aktualizace vznikla vynecháním druhé části frazému.

zdroj: Ordinace v Růžové zahradě 2 (název 190. Dílu)

poznámka: Scénáristé se tímto názvem pokusili navodit v divákovi zvědavost. Je zde vidět snaha o naznačení budoucího děje.

Kdo se bojí, nesmí do vily.

původní frazém: Kdo se bojí, nesmí do lesa.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou substantiv lesa a vily.

³⁵ <http://www.misanthrop.info/750169-kdo-maze-tomu-jede.php>

³⁶ <http://euro.e15.cz/archiv/kdo-maze-uz-nejede-1122728>

zdroj: film Babovřesky (2013, režie Zdeněk Troška)

poznámka: Tuto repliku pronese drbna Horáčková, když vstupuje do staré a rozpadající se vily, kde najde mrtvou Trůdu.

Kdo se moc ptá, málo googlí.

původní frazém: Kdo se moc ptá, moc se dozví.

druh aktualizace: kontaminace

popis aktualizace: K první původního části frazému je připojeno prosté konstatování, které je kontextově motivováno.

zdroj: www.facebook.com/cernahora³⁷

poznámka: Tato aktualizace je důsledkem modernizace společnosti a výrazného rozvoje sociálních sítí. Tato a některé další aktualizace byly publikovány pod nadpisem: Nová doba si žádá nová přísloví.

Kdo se moc ptá...

původní frazém: Kdo se moc ptá, moc se dozví.

druh aktualizace: syntaktická (redukce)

popis aktualizace: Aktualizace vznikla vynecháním druhé části původního frazému.

zdroj: www.sradostikuspechu.cz

poznámka: Tato aktualizace byla použita jako nadpis k článku, ve kterém se autor věnuje tzv. hledačům rychlých odpovědí (např. těm, kteří hledají odpovědi u věštkyň, kartářek apod.).

Kdo se směje naposled, ten má dlouhé vedení.

původní frazém: Kdo se směje naposled, ten se směje nejlíp.

druh aktualizace: kontaminace

popis aktualizace: Druhá část původního frazému byla nahrazena prostým konstatováním. Je zde patrný posun ve významu směrem k možnému doslovnému chápání.

zdroj: <http://eumenidas.blog.cz/1501/novodoba-prislovi>

poznámka: Tato aktualizace vznikla jako modernizace českých přísloví.

³⁷<https://www.facebook.com/cernahora.cz/photos/a.420122300976.208132.254226590976/10152729526705977/?type=1>

Kdo seje vítr...

původní frazém: Kdo seje vítr, sklízí bouři.

druh aktualizace: syntaktická (redukce)

popis aktualizace: Aktualizace vznikla vynecháním druhé části původního frazému.

zdroj: název filmu (1960, režie Stanley Kramer)

poznámka: Jde o americké drama vyprávějící o učiteli, který vyučuje evoluční teorii Charlese Darwina. To je v této době nelegální, a proto je vyučující uvězněn.

Když ptáčka lapají, falešně mu zpívají.

původní frazém: Když ptáčka lapají, pěkně mu zpívají.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou příslovčí pěkně a falešně.

zdroj: upoutávka na nové díly seriálu Doktoři z Počátků (TV Nova, 2014)

poznámka: Tato replika se na televizní obrazovce objevila také v psané podobě (grafické provedení celé upoutávky bylo ve stylu venkova minulého století).

Když se dva perou, Venca se směje.

původní frazém: Když se dva perou, třetí se směje.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace, ve které došlo ke konkretizaci subjektu druhé části frazému (číslovka třetí byla zaměněna za vlastní jméno Venca).

zdroj: upoutávka na nové díly seriálu Doktoři z Počátků (TV Nova, 2014)

poznámka: Tato replika se na televizní obrazovce objevila také v psané podobě (grafické provedení celé upoutávky bylo ve stylu venkova minulého století).

Když se dva perou...

původní frazém: Když se dva perou, třetí se směje.

druh aktualizace: syntaktická (redukce)

popis aktualizace: Aktualizace vznikla vynecháním druhé části původního frazému.

zdroj: www.parlamentnilisty.cz

poznámka: Aktualizace byla použita jako nadpis článku (celý zněl Švarc (Svobodní): Když se dva perou...), který je úvahou o uprchlících a politice rozvinutých zemí vůči rozvojovým.

Kočičko skákavá (pomooooc)!

původní frazém: panenka skákavá

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou substantiv panenka a kočičko.

zdroj: reklama na GE Money Bank (2014)

poznámka: Repliku v reklamě pronáší kocour, který je zděšený tím, co všechno musí absolvovat se svým majitelem, který nemusí řešit problémy s financemi.

Koho chleba jíš, toho píseň musíš zpívat, ať intonuješ, nebo ne...

původní frazém: Koho chleba jíš, toho píseň zpívej.

druh aktualizace: kontaminace, morfologická

popis aktualizace: Morfologická aktualizace se projevuje ve druhé části frazému (zpívej se mění na musíš zpívat) – dochází zde ke změně v modálnosti. Kontaminace se projevuje připojením prostého konstatování za frazém. Jde o nedílné doplnění aktualizované formy-

zdroj: olser.cz³⁸

poznámka: Nadpis článku o zvýšení pravomocí bezpečnostních služeb ze dne 20. 1. 2015.

Koho kuře jíš, toho píseň zpívej.

původní frazém: Koho chleba jíš, toho píseň zpívej.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextem motivovaná aktualizace vznikla záměnou substantiv chleba a kuře.

zdroj: <http://www.blisty.cz/art/71101.html>

poznámka: Jde o krátkou zprávu o M. Komárkovi, který nejprve kritizoval A. Babiše (mj. majitel firmy Vodňanské kuře, předseda ANO 2011) a následně se dostal do Poslanecké sněmovny pod kandidátkou ANO 2011.

Koho mrkev jíš, toho píseň zpívej.

původní frazém: Koho chleba jíš, toho píseň zpívej.

druh aktualizace: lexikální

³⁸ <http://olser.cz/10428/koho-chleba-jis-toho-pisen-musis-zpivat-at-intonujes-nebo-ne/>

popis aktualizace: Kontextem motivovaná aktualizace vznikla záměnou substantiv chleba a mrkev.

zdroj: reklama na Kofolu³⁹ (2014)

poznámka: V reklamě kůň zpívá do mikrofonu. Mrkev byla použita pro aktualizaci proto, že mrkev je oblíbenou koňskou pochoutkou.

Kolik máš účtů na sociálních sítích, tolikrát jsi člověkem.

původní frazém: Kolik řečí znáš, tolikrát jsi člověkem.

druh aktualizace: kontaminace

popis aktualizace: První část frazému byla v zásadě celá nahrazena prostým konstatováním, které okrajově připomíná původní frazém, druhá část zůstala beze změny.

zdroj: www.facebook.com/cernahora⁴⁰

poznámka: Tato aktualizace je důsledkem modernizace společnosti a výrazného rozvoje sociálních sítí. Tato a některé další aktualizace byly publikovány pod nadpisem: Nová doba si žádá nová přísloví.

Kolik řečí znáš,...

původní frazém: Kolik řečí znáš, tolikrát jsi člověkem.

druh aktualizace: syntaktická (redukce)

popis aktualizace: Jde o nedokončený frazém.

zdroj: www.farnost-pardubice.cz⁴¹

poznámka: Aktualizace se objevila jako nadpis článku (úvahy) o tom, jak autor hledal ten správný jazyk, až jej našel (jazyk, kterým mluví Bůh).

Kolik vidíš hvězd, tolikrát jsi člověkem.

původní frazém: Kolik řečí znáš, tolikrát jsi člověkem.

druh aktualizace: kontaminace

popis aktualizace: Aktualizace vznikla nahrazením první části původního frazému prostým konstatováním.

zdroj: <http://www.webmagazin.cz/index.php?type=all&id=14662>

³⁹Ke zhlédnutí na www.nereseni.cz

⁴⁰<https://www.facebook.com/cernahora.cz/photos/a.420122300976.208132.254226590976/10152729526705977/?type=1>

⁴¹ <http://www.farnost-pardubice.cz/clanky/Kolik- reci- znas.html>

poznámka: Tato aktualizace byla použita jako nadpis článku o knize R. Fučíkové Jakub a hvězdy.

Kolik webových útoků znáš, tolikrát jsi člověkem.

původní frazém: Kolik řečí znáš, tolikrát jsi člověkem.

druh aktualizace: kontaminace

popis aktualizace: Aktualizace vznikla nahrazením první části původního frazému prostým konstatováním.

zdroj: <https://www.michalspacek.cz/>

poznámka: Jedná se o název jedné z přednášek M. Špačka o webových útocích a novinkách v této oblasti.

Komu není shůry dáno, ten je blbej.

původní frazém: Komu není shůry dáno, v apatyce nekoupí.

druh aktualizace: kontaminace

popis aktualizace: K první části původního frazému je připojeno prosté konstatování.

zdroj: z filmu Jak básníkům chutná život (1987, režie Dušan Klein)

poznámka: Tuto aktualizaci pronesla sestřička Tonička na závěr vyprávění o sporu dvou místních starousedlíků (Zíma a Stašek) o to, zda je jedovatější zelená nebo červená muchomůrka.

Komu se nelení

původní frazém: Komu se nelení, tomu se zelení.

druh aktualizace: syntaktická (redukce)

popis aktualizace: Aktualizace vznikla vypuštěním druhé části frazému.

zdroj: název písně

poznámka: Tato aktualizace byla použita jako název písně skupiny Turbo. Píseň je o fotbalistovi-nováčkovi, který se musí snažit, aby to někam dotáhl.

Komu se nelení, tomu se červení.

původní frazém: Komu se nelení, tomu se zelení.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou komponent zelení a červení.

zdroj: www.mimibazar.cz

poznámka: Aktualizace byla použita jako komentář k fotografii košíku plného jahod.

Kostky jsou vrženy... ale my hrajeme karty.

původní frazém: Kostky jsou vrženy.

druh aktualizace: kontaminace

popis aktualizace: K původnímu frazému bylo připojeno prosté konstatování.

zdroj: www.facebook.com

poznámka: Tato aktualizace je použita jako název facebookového profilu, který je zaměřen na vtipy.

Království za koně, korunu za pivo.

původní frazém: Království za koně.

druh aktualizace: kontaminace

popis aktualizace: Aktualizace vznikla doplněním původního frazému prostým konstatováním.

zdroj: <http://prej.cz/Vtipy/kat-412.aspx?pg=2>

poznámka: Tato aktualizace je pokusem o vtipnou inovaci tradičního českého frazému.

Krev není kola.

původní frazém: Krev není voda.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou slov voda a kola. K posunu ve významu nedochází.

zdroj: časopis SuperSpy 48/2013

poznámka: Tuto aktualizaci použil zpěvák Richard Müller. Jde v zásadě o pokus o modernizaci, která nijak nemění význam frazeologické jednotky.

Kupředu levá, tramvaj neva.

původní frazém: Kupředu levá, zpátky ni krok.

druh aktualizace: kontaminace

popis aktualizace: Z původního frazému byla použita pouze první část, druhá byla nahrazena prostým konstatováním, které vychází z kontextu. V tomto případě byla forma druhé části ovlivněna také záměrem autora, aby se aktualizace rýmovala.

zdroj: deník Blesk (12. 10. 2013)

poznámka: Tato aktualizace byla použita jako nadpis článku, který informoval o tom, že se předseda KSČM střetl ve svém voze s tramvají.

Láska almary přenáší.

původní frazém: Láska hory přenáší.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou substantiv hory a almary.

zdroj: <http://neviditelnypes.lidovky.cz>

poznámka: Aktualizace byla použita jako nadpis fejetonu o snu, nemoci a přestěhování.

Láska prochází kuchyní

původní frazém: Láska prochází žaludkem.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou substantiv žaludkem a kuchyní. Došlo tím k posunu ve významu frazému.

zdroj: název knihy (Denisa Bartošová)

poznámka: Tato kniha není jen kuchařkou, ale také obsahuje mnoho nápadů na zabalení jedlých dáreků. Byla oceněna prvním místem v celosvětové soutěži Gourmand World Cookbook Awards 2013 v kategorii design⁴².

Lepší pivo v žaludku, nežli voda na plicích.

původní frazém: Lepší vrabec v hrsti, než holub na střeše.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou substantiv pivo a vrabec, hrsti a žaludku, holub a voda a střeše a plicích. Význam celého frazému se změnil.

zdroj: ze hry Divadla Járy Cimrmana – Posel z Liptákova

poznámka: Aktualizace byla použita jako nápis na stěně liptákovské hospůdky, ve které se odehrává děj celé hry.

⁴² <http://www.smartpress.cz/laska-prochazi-kuchyni>

Lepší ruce na volantu než srdce na dlani.

původní frazém: Lepší vrabec v hrsti, než holub na střeše. Mít srdce na dlani.

druh aktualizace: kontaminace, lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou substantiv volant a vrabec a místo druhé části frazému byl použit jiný frazém. Došlo tedy ke kontaminaci dvou frazémů.

zdroj: Kooperativa (reklamní kampaň)

poznámka: Tato reklamní kampaň měla řidiče upozornit, že je nebezpečné hazardovat se životem při neopatrné jízdě.

Lepší volant v hrsti, než auto na střeše.

původní frazém: Lepší vrabec v hrsti, než holub na střeše.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou substantiv vrabec a volant v první části a holub a auto v části druhé. V tomto případě došlo k posunu ve významu směrem k doslovnému chápání.

zdroj: Kooperativa (reklamní kampaň)

poznámka: Tato reklamní kampaň měla řidiče upozornit, že je nebezpečné hazardovat se životem při neopatrné jízdě.

Lež má hezké nohy.

původní frazém: Lež má krátké nohy.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou adjektiv krátké a hezké.

zdroj: seriál Krok za krokem

poznámka: Jde o název jednoho z dílů (13. díl 4. řady).

Lež má krátké meče.

původní frazém: Lež má krátké nohy.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou substantiv nohy a meče.

zdroj: www.skylink.cz

poznámka: Tajemství pravdy: Lež má krátké meče je nadpis článku, který informuje o fantasy seriálu Tajemství pravdy, který se vrací na obrazovky.

Líná huba břehy mele.

původní frazém: Líná huba, holé neštěstí. Tichá voda, břehy mele.

druh aktualizace: kontaminace

popis aktualizace: Aktualizace vznikla spojením dvou frazeologických jednotek. Dochází ke změně významu.

zdroj: název písně (MC Gey, DJ Fatte)

poznámka: Píseň vyšla na desce Opičí Král Vrací Úder v roce 2014.

Má plné ruce košíků.

původní frazém: mít plné ruce práce

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Tato kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou substantiv práce a košíků. Došlo tak k posunu ve významu směrem k doslovnému chápání.

zdroj: Extreme couponing (TLC)

poznámka: Replika byla použita jako komentář k jedné soutěžící, která při svém časově omezeném nákupu používala několik košíků naráz.

Měl přímo výkladní skříň.

původní frazém: mít okno

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou substantiva okno a slovního spojení výkladní skříň. Ve významu tak došlo k posunu – byla zdůrazněna velikost/rozsah.

zdroj: pořad Speciál Tak neváhej a toč! (Česká televize)

poznámka: Ve svém vyprávění tuto repliku použila Saskia Burešová.

Menzel: Ostře sledované vnady.

původní frazém: Ostře sledované vlaky

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou substantiv vlaky a vnady. Došlo k posunu významu směrem k doslovnému chápání.

zdroj: deník Blesk (7. 7. 2014)

poznámka: Jde o nadpis článku, který informoval o společenské akci, na které se ukázala partnerka Jiřího Menzela v šatech s hlubokým výstřihem. Aktualizace vychází z názvu knihy Bohumila Hrabala, jejíž filmové zpracování režíroval právě J. Menzel.

Mlčeti zlato

původní frazém: Mluví stříbro, mlčí zlato.

druh aktualizace: syntaktická (redukce)

popis aktualizace: Aktualizace vznikla vynecháním původního frazému.

zdroj: název filmu (2009, Tomáš Kudrna)

poznámka: Aktualizace byla použita jako název českého dokumentárního filmu, který ukazuje život v kyrgyzském Barskonu, kde se jakoby zastavil čas.

Mnoho povyku pro plzeňské penalty.

původní frazém: Mnoho povyku pro nic.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou slovních spojení pro nic a pro plzeňské penalty.

zdroj: www.sport.lidovky.cz

poznámka: Původní frazém je název jedné z divadelních her Williama Shakespeara. Aktualizace byla použita jako nadpis článku o fotbalovém zápase mezi Viktorií Plzeň a Duklou, ve kterém došlo ke sporům ohledně „odpískané ruky“ a následné penalty.

Mnoho psů, žralokova smrt.

původní frazém: Mnoho psů, zajícova smrt.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou substantiv zajícova a žralokova. Dochází k posunu ve významu směrem k doslovnému chápání.

zdroj: www.ceskatelevize.cz

poznámka: Aktualizace je nadpisem k článku s videem, na kterém se smečka psů v moři setkala s hejnem žraloků. Jeden ze psů pod vodou žraloka napadl.

Mnoho psů... Medvědova smůla!

původní frazém: Mnoho psů, zajícova smrt.

druh aktualizace: kontaminace

popis aktualizace: K první části původního frazému je připojeno prosté konstatování, které má podobný význam jako původní frazém. Dochází k posunu významu, který lze chápat doslovně.

zdroj: www.ahaonline.cz

poznámka: Jde o nadpis článku o ledním medvědovi, který se zřejmě omylem zatoulal k meteorologické stanici na severu ruské Sibiře. Odtud ho na útěk zahnali tři psi.

Mogul, kdo maže, ten vede.

původní frazém: Kdo maže, ten jede.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou sloves jede a vede. Záměna slov je také zvukově motivovaná. Dochází k posunu ve významu.

zdroj: reklamní nápis na kamionu

poznámka: Mogul je značka technických olejů.

Můj dům, můj nedobytný hrad.

původní frazém: Můj dům, můj hrad.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: V tomto případě došlo k rozšíření původního frazému konkretizujícím adjektivem. Došlo tak i k posunu ve významu.

zdroj: reklama na ocelové dveře (plakát Bauhaus)

poznámka: V aktualizované podobě a v daném kontextu je možno frazém chápat až v doslovném významu.

Musíme tam všichni, ale ti rychlejší dostanou přednost.

původní frazém: Musíme tam všichni.

druh aktualizace: kontaminace

popis aktualizace: K původnímu frazému bylo připojeno prosté konstatování. Došlo tak k jeho rozšíření a zároveň k posunu ve významu. Aktualizace je motivována kontextem.

zdroj: Kooperativa (reklamní kampaň)

poznámka: : Tato reklamní kampaň měla řidiče upozornit, že je nebezpečné hazardovat se životem při neopatrné jízdě.

Musíš za svou pravdou stát, ale stůj za ní tak, abys nebyl vidět.

původní frazém: za svou pravdou stát

druh aktualizace: kontaminace

popis aktualizace: K původnímu frazému bylo připojeno prosté konstatování. Došlo tak k jeho rozšíření a zároveň k posunu ve významu – tento posun lze vnímat i jako negaci původního frazému.

zdroj: kniha Za všechno někdo může (J. Jiráček, 2007)

poznámka: Aktualizace vychází z názvu písně od Spirituál kvintetu.

My o vopici a vopice na stromě.

původní frazém: My o vlku a vlk za dveřmi. My o vlku a vlk za humny.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou substantiv vlku/vlk a vopici/vopice, dveřmi/humny a stromě. K významovému posunu nedochází.

zdroj: seriál Hospoda (25. díl)

poznámka: Kromě původního významu měla v tomto případě aktualizace také degradovat příchozího.

Na brusle se slevou 36% si bruslí zuby každý!

původní frazém: brousit si na něco zuby

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Jde o slovní hříčku. Nové slovo vzniklo na základě zvukové podobnosti s původním slovem.

zdroj: www.aukro.cz

poznámka: Jedná se o jeden z reklamních sloganů, který měl upoutat případné zájemce o koupi bruslí.

Nebát se a nakrást.

původní frazém: Nebát se a nekrást.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Tato aktualizace vznikla nahrazením zvukově podobným (významově opačných) sloves nekrást a nakrást.

zdroj: časopis Instinkt 22/XIII (29. 5. 2014)

poznámka: Tato aktualizace se objevila nejen ve zmíněném týdeníku, ale jde také o název české komedie z roku 1999 (režie František Filip).

Nedává to hlavu ani patu.

původní frazém: Nedává to smysl. Nemá to hlavu ani patu.

druh aktualizace: kontaminace

popis aktualizace: Jde o nezáměrnou aktualizaci, která vznikla spojením dvou významově podobných frazémů.

zdroj: z běžného hovorů

poznámka: Tato aktualizace je typická pro jednu z mých bývalých kolegyn na plzeňské fakultě (FPE ZČU)⁴³.

Neházej flintu do obilí.

původní frazém: (ne)házet flintu do žita

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou substantiv žita a obilí. K posunu ve významu tato aktualizace nevede.

zdroj: film Jak básníci přicházejí o iluze (1984, Dušan Klein)

poznámka: Tuto repliku pronesl Kendy (David Matásek) ke svému kamarádovi Štěpánu Šafránkovi (Pavel Kříž).

Nemá rozumu, co by se za ostríhaný nehet vešlo.

původní frazém: Nemá rozumu, co by se za nehet vešlo.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: V tomto případě došlo k rozšíření původního frazému konkretizujícím adjektivem. Došlo tak i k posunu ve významu, je ještě více upřesněn údaj o množství.

zdroj: z běžného hovorů

poznámka: Tato replika zazněla v rámci konverzace dvou slečen v tramvaji.

⁴³ Pedagogické fakulta Západočeská univerzita

Nemaluj anděla na zed'.

původní frazém: Nemaluj čerta na zed'.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou protikladných substantiv čerta a anděla.

zdroj: pohádka Jak vyženit z pekla štěstí (1997, Jaroslav Hovorka)

poznámka: Tuto repliku v pohádce pronesl čert. Aktualizací je poukázáno na protiklad pekla a nebe.

Nemám nohy v teple a chybí mi tudíž i klid.

původní frazém: To chce klid a nohy v teple.

druh aktualizace: sémantická

popis aktualizace: V případě této aktualizace došlo k přehození obou částí původního frazému. Navíc je celý frazém negován.

zdroj: magazín Víkend dnes (27. – 29. 9. 2013)

poznámka: Tato aktualizace se objevila v úvodním fejetonu.

Nemusí kapat, stačí, když leje.

původní frazém: Nemusí pršet, stačí, kdy kape.

druh aktualizace: sémantická, lexikální

popis aktualizace: V případě této aktualizace došlo k přehození obou částí původního frazému. Oproti původnímu frazému došlo k zaměnění významově podobných sloves pršet a leje.

zdroj: <http://www.hw.cz/konstrukce/nemusi-kapat-staci-kdyz-leje-na-vyprazdnovani-lahvi-je-barobot-machr.html>

poznámka: Aktualizace byla použita jako nadpis článku, který referuje o novém Barobotu, který dokáže sám namíchat až tisícovku různých míchaných koktejlů.

Nenechá náhrobní kámen na kameni.

původní frazém: nenechat kámen na kameni

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: V tomto případě došlo k rozšíření původního frazému konkretizujícím adjektivem. Došlo tak i ke konkretizaci významu.

zdroj: leták Neoluxor

poznámka: Tato aktualizace byla upoutávkou na novou knihu Příšerné dějiny smrti (Gifford Clive).

Není důležité vyhrát, ale zapít to na baru.

původní frazém: Není důležité vyhrát, ale zúčastnit se.

druh aktualizace: kontaminace

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla nahrazením druhé části frazému prostým konstatováním.

zdroj: www.blesk.cz

poznámka: Aktualizace byla použita jako nadpis článku o afterparty po vyhlašování cen TýTý 2014, kde slavil i sportovní komentátor J. Smetana, který ve své kategorii nevyhrál.

Není důležité zúčastnit se, ale vyhrát.

původní frazém: Není důležité vyhrát, ale zúčastnit se.

druh aktualizace: sémantická

popis aktualizace: Aktualizace vznikla výměnou sloves zúčastnit se a vyhrát. Dochází k plnému obrácení smyslu.

zdroj: <http://www.e-kolobezka.cz/cs/blog/neni-dulezite-zucastnit-se-ale-vyhrat-aneb-kickbike-dale-vladne-svetu-148>

poznámka: Aktualizace byla použita jako nadpis článku o kickbiku (druh koloběžky), českých závodníků, kteří pravidelně vyhrávají, a předních příčkách světových závodů.

Nepadla daleko od divadla

původní frazém: Jablko nepadlo daleko od stromu.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou substantiv stromu a divadla. Také došlo ke změně subjektu frazému. Dochází k posunu ve významu (konkretizace).

zdroj: časopis Instinkt 6/XVI (5. 2. 2015)

poznámka: Aktualizace se objevila v článku o Janu Werichovi, v části, která vypráví o jeho dceři, která se také dala na hereckou dráhu.

Neříkej hop, dokud neřekneš hip

původní frazém: Neříkej ho, dokud nepřeskočíš.

druh aktualizace: kontaminace

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla použitím první části frazému, která byla doplněna o prosté konstatování.

zdroj: <http://hostinne.info/nerikej-hop-dokud-nereknes-hip-tanecni-vystoupeni-ve-dvore-kralove/a-3196/p1=1370>

poznámka: Aktualizace byla použita jako název taneční (street dance) akce, které se zúčastnily všechny věkové kategorie.

Neříkej hop... dokud na hrnci chybí poklička.

původní frazém: Neříkej ho, dokud nepřeskočíš.

druh aktualizace: kontaminace

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla použitím první části frazému, která byla doplněna o prosté konstatování. Dochází ke konkretizaci významu.

zdroj: magazín Doma dnes (11. 12. 2013)

poznámka: Aktualizace byla součástí úvodního fejetonu.

Nevěš rohy, čerte!

původní frazém: (ne)věšet hlavu

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou substantiv hlavu a rohy. K posunu ve významu v tomto případě nedochází.

zdroj: pohádka Jak vyženit z pekla štěstí (1997, Jaroslav Hovorka)

poznámka: Tato replika je směřována k čertovi.

Notebook - nejlepší přítel člověka.

původní frazém: Pes – nejlepší přítel člověka.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou substantiv pes a notebook. Dochází k posunu ve významu.

zdroj: www.alza.cz

poznámka: Jde o reklamní slogan, který měl upoutat případné zájemce o nový notebook.

Padá server, přej si něco.

původní frazém: Padá hvězda, přej si něco.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou podstatných jmen hvězda a server.

zdroj: http://www.kudlanka.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=4267&Itemid=36

poznámka: Tato aktualizace je důsledkem modernizace společnosti a výrazného rozvoje techniky a internetu.

Pan kaplan má stále armádu rád.

původní frazém: Pan Kaplan má stále třídu rád.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace, která vznikla záměnou substantiv třídu a armádu. Dochází tak k posunu ve významu směrem k doslovnosti.

zdroj: časopis Instinkt 22/XIII (29. 5. 2014)

poznámka: Aktualizace byla použita jako nadpis článku o armádním kaplanovi. Pan Kaplan má stále třídu rád je název knihy Leo Rostena.

Plyn už syčí z krávy ven.

původní frazém: Plyn už syčí z trouby ven.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou substantiv trouby a krávy. Dochází tak k posunu ve významu až k možnosti doslovného chápání.

zdroj: deník Blesk (leden 2014)

poznámka: Aktualizace byla použita jako nadpis k článku o kravách, jejichž střevní potíže způsobovaly problémy v okolí. Plyn už syčí z trouby ven je úryvek z písně Lucie Bílé Trouba.

Počasí, že by tchýni nevyhnal.

původní frazém: Počasí, že by psa nevyhnal.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou substantiv psa a tchýni. Význam frazému se nezměnil

zdroj: facebookový profil Vlasty Redla

poznámka: Aktualizace se objevila v jednom starším komentáři koncertu U Letců z roku 2013.

Podzim? Ty trávo!

původní frazém: Ty krávo!

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou zvukově podobných substantiv krávo a trávo. Dochází k posunu ve významu.

zdroj: reklama na plakátech (Bauhaus)

poznámka: Aktualizace má upozornit na fakt, že je potřeba se na podzim postarat o zahradu (zvláště pak o trávníky).

Pojed'te, pane, budeme to hnát.

původní frazém: Pojď'te, pane, budeme si hrát.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou zvukově podobných sloves pojed'te - pojed'te a hrát - hnát. Dochází i k posunu ve významu.

zdroj: Kooperativa (reklamní kampaň)

poznámka: : Tato reklamní kampaň měla řidiče upozornit, že je nebezpečné hazardovat se životem při neopatrné jízdě.

Potáhneme spolu za jednu hadici

původní frazém: táhnout za jeden provaz

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou substantiv provaz a hadici. K posunu ve významu nedochází.

zdroj: seriál Svatby v Benátkách (42. díl)

poznámka: Tuto repliku pronesl dobrovolný hasič a zubař v jedné osobě doktor Jonáš.

Práce šlechtí člověka, ale huntuje tělo.

původní frazém: Práce šlechtí člověka.

druh aktualizace: kontaminace

popis aktualizace: Aktualizace vznikla spojením původního frazému a volného slovního spojení, které jej významově doplňuje. Doplnění do určité míry původní frazém neguje.

zdroj: <http://pepajosef.rajce.idnes.cz/>

poznámka: Aktualizace byla použita jako název pro sadu fotografií, na kterých autor pomáhá se stavbou.

Prachy dělaj člověka.

původní frazém: Šaty dělaj člověka.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou substantiv šaty a prachy. Dochází ke změně významu.

zdroj: název filmu (2006, režie Jan Kulhavý, Jiří Chlumský)

poznámka: Jde o českou komedii, která je rekonstrukcí dvou největších loupeží uplynulých let.

Prkna, co znamenají sjezd.

původní frazém: Prkna, která znamenají svět.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná vznikla záměnou zvukově podobných substantiv svět a sjezd. Dochází k posunu ve významu až směrem k možnosti doslovného chápání.

zdroj: www.aukro.cz

poznámka: Aktualizace měla upoutat pozornost zájemců o koupi snowboardu.

Přišel, viděl, vyfotil, nasdílel...

původní frazém: Přišel jsem, viděl jsem, zvítězil jsem. (Caesar)

druh aktualizace: lexikální, morfologická

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou sloves zvítězil jsem a vyfotil. Dále došlo k rozšíření frazému o sloveso nasdílel. Z hlediska morfologie došlo ke změně mluvnické osoby u sloves (z první na třetí).

zdroj: www.facebook.com/cernahora⁴⁴

poznámka: Tato aktualizace je důsledkem modernizace společnosti a výrazného rozvoje sociálních sítí. Tato a některé další aktualizace byly publikovány pod nadpisem: Nová doba si žádá nová přísloví.

⁴⁴<https://www.facebook.com/cernahora.cz/photos/a.420122300976.208132.254226590976/10152729526705977/?type=1>

Rychlý jako lenochod

původní frazém: Rychlý jako blesk. Rychlý jako šnek.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Tato aktualizace obsahuje záměrnou negaci. Substantivum blesk bylo nahrazeno slovem lenochod. V případě, že bychom za původní považovali frazém rychlý jako šnek, pak by šlo o aktualizace bez negace původního významu. K posunu ve významu v tomto případě nedochází.

zdroj: pohádka Tajemství staré bambitky (2011, režie Ivo Macharáček)

poznámka: Tuto repliku pronese hrnčířova dcera Anička, když popisuje loupežníka Karabu. Má upoutat pozornost diváka a zároveň působit komicky.

Rostu jako z bahna

původní frazém: růst jako z vody

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou slov vody a bahna. K posunu ve významu v tomto případě nedochází.

zdroj: reklama na ZOO a BZ Plzeň (podzim, zima 2014)

poznámka: Tímto textem byl doprovázen plakát, který upozorňoval na Marušku – mládě nosorožce, které se v ZOO narodila.

Řve jako tatra v bahně.

původní frazém: řvát jako tygr

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou substantiva tygr se slovním spojením tatra v bahně. Záměna je motivována podobností (obojí vydává velký hluk).

zdroj: z běžného hovorů

poznámka: Toto přirovnání často používala jedna bývalá kolegyně z plzeňské fakulty (FPE ZČU)⁴⁵.

S poctivostí leda pojdeš.

původní frazém: S poctivostí nejdál dojdeš.

druh aktualizace: sémantická

⁴⁵ Pedagogická fakulta Západočeská univerzita

popis aktualizace: Druhá část frazému byla nahrazena svým opakem. Dochází tak i k posunu ve významu.

zdroj: název knihy (Jan Škrlant)⁴⁶

poznámka: Kniha vypráví o životě jistého Michala, kterému se nedaří naplnit vysoké životní cíle a svou situaci řeší často velmi svéráznými způsoby.

Sedávej, panenko, v koutě, ovšem spát budeš jen tak, jak si usteleš.

původní frazém: Sedávej, panenko, v koutě, budeš-li hodná, najdou tě. Jak si kdo ustele, tak si taky lehne.

druh aktualizace: kontaminace

popis aktualizace: Tato aktualizace vznikla spojením dvou přísloví. Z prvního byla použita první část a druhé bylo použito celé (jeho části byly přehozeny) jako její doplnění. Dochází k posunu ve významu.

zdroj: povídka Jak se dělá štěstí (Daniela Kovářová)

poznámka: Aktualizace byla použita jako ozvláštnění textu o štěstí v životě člověka.

Sejde z očí, sjede z cesty.

původní frazém: Sejde z očí, sejde z mysli.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou zvukově i významově podobných sloves sejde a sjede a substantiv mysli a cesty. Dochází k posunu ve významu směrem k doslovnému chápání.

zdroj: Kooperativa (reklamní kampaň)

poznámka: Tato reklamní kampaň měla řidiče upozornit, že je nebezpečné hazardovat se životem při neopatrné jízdě.

Sejde z webu, sejde z mysli.

původní frazém: Sejde z očí, sejde z mysli.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou substantiv očí a webu. Aktualizace význam modifikuje, nedochází však k úplné změně smyslu.

zdroj: <https://www.facebook.com/zive.cz/posts/10151483007596946>

⁴⁶ Tato aktualizace se objevila také v časopise Instinkt 22/XIII (29.5.2014)

poznámka: Tato aktualizace je důsledkem modernizace společnosti a výrazného rozvoje sociálních sítí.

Sláva vítězům, běda poraženým.

původní frazém: Sláva vítězům, čest poraženým.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou substantiv čest a běda. Došlo k výraznému posunu ve významu, neboť frazém dostal opačný význam.

zdroj: studentská práce

poznámka: Tato aktualizace se objevila v jedné ze studentských slohových prací (GLP⁴⁷). Dále se také objevila např. v článku HDP 01: Hnůj (Lidskému vše lidské)⁴⁸.

Souboj na ostří skalpelů

původní frazém: souboj na ostří nože

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou substantiv nože a skalpelů. Původní význam byl obohacen o nový pragmatický aspekt.

zdroj: Zprávy TV Prima (11. 10. 2014)

poznámka: Tato aktualizace se objevila jako komentář k volbám, ve kterých se mělo utkat několik lékařů.

Spam nechodí po horách, ale po lidech.

původní frazém: Neštěstí nechodí po horách, ale po lidech.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou substantiv neštěstí a spam. Dochází k posunu ve významu.

zdroj: www.facebook.com/cernahora⁴⁹

poznámka: Tato aktualizace je důsledkem modernizace společnosti a výrazného rozvoje sociálních sítí. Tato a některé další aktualizace byly publikovány pod nadpisem: Nová doba si žádá nová přísloví.

⁴⁷ Gymnázium Luďka Pika v Plzni

⁴⁸ <http://www.totalmag.cz/spolecnost/97-povidky-pribehy-beletrie/2144-hdp-01-hnj-lidskemu-ve-lidske.html>

⁴⁹ <https://www.facebook.com/cernahora.cz/photos/a.420122300976.208132.254226590976/10152729526705977/?type=1>

Sporáku vládne železnou špachtlí.

původní frazém: vládnout něčemu železnou rukou

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou substantiv rukou a špachtlí. Dochází ke zúžení významu.

zdroj: TV Paprika

poznámka: Tato aktualizace byla použita jako komentář k jedné z kuchařek, která měla vaření a chod kuchyně pevně v rukou.

Stahuješ kalhoty a broky jsou ještě daleko.

původní frazém: Proč stahuješ kalhoty, když brod je ještě daleko.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou substantiv brod a broky. Ačkoliv jde o slova, která si nejsou významově podobná, ve významu frazému k posunu nedošlo.

zdroj: z běžného hovoření

poznámka: Tuto aktualizaci často používá jeden ze zaměstnanců IT servisu.

Starého psa starým kouskům neodnaučíš.

původní frazém: Starého psa novým kouskům nenaučíš.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou adjektiv novým a starým a sloves nenaučíš a neodnaučíš.

zdroj: www.pozitivnismet.cz

poznámka: Tato aktualizace byla použita jako nadpis k článku o Miloši Zemanovi a jeho volební kampani a „démonech“, které se kterými musí bojovat.

Starý notebook novým kouskům nenaučíš.

původní frazém: Starého psa novým kouskům nenaučíš.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou substantiv psa a notebook. Dochází tak k posunu ve významu směrem k možnosti doslovného chápání.

zdroj: www.alza.cz

poznámka: Tato aktualizace měla nalákat případné zájemce o nový notebook.

Svatá Anna je furt panna.

původní frazém: Svatá Anna, chladna z rána.

druh aktualizace: kontaminace

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou druhé části frazému prostým konstatováním.

zdroj: perlička z vyučování

poznámka: Autorkou této aktualizace je žákyně 9. Třídy ZŠ, které měla za úkol doplnit pranostiku Svatá Anna, ...

Svatý Václav s námi a zlé pryč

původní frazém: Pán Bůh s námi a zlý pryč.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Tato aktualizace vznikla záměnou jmen Pán Bůh a svatý Václav. K posunu ve významu nedochází.

zdroj: magazín Víkend Dnes (27. 9. – 29. 9. 2013)

poznámka: Aktualizace byla součástí sloupku, kde byla využita ve významu původního frazému.

Šťastné a brýlové Vánoce

původní frazém: šťastné a veselé Vánoce

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou adjektiv veselé a brýlové. Došlo k posunu ve významu.

zdroj: reklama na Optik Dioptria

poznámka: Aktualizace byla součástí předvánoční reklamní kampaně.

Tak dlouho se chodí s Acerem do práce, až mu víko upadne.

původní frazém: Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla rozsáhlejším zásahem do původního frazému. V první části bylo sousloví se džbánem pro vodu nahrazeno souslovím Acerem do práce, druhá část pak byla nahrazena téměř celá, významově však zůstala v podstatě stejná. Celkově došlo k posunu ve významu až k možnosti doslovného chápání frazému.

zdroj: zdroj: www.facebook.com/cernahora⁵⁰

poznámka: Tato aktualizace je důsledkem modernizace společnosti a výrazného rozvoje sociálních sítí. Tato a některé další aktualizace byly publikovány pod nadpisem: Nová doba si žádá nová přísloví.

Tak dlouho se chodí s otázkou na Seznam, až se zajde na Google.

původní frazém: Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla rozsáhlejšími změnami - záměnou sousloví se džbánem pro vodu a s otázkou na Seznam v první části, ve druhé pak došlo k záměně v zásadě celé části – až se ucho utrhne za až se zajde na Google. Došlo k posunu ve významu směrem k možnosti doslovného chápání.

zdroj: www.facebook.com/cernahora⁵¹

poznámka: Tato aktualizace je důsledkem modernizace společnosti a výrazného rozvoje sociálních sítí. Tato a některé další aktualizace byly publikovány pod nadpisem: Nová doba si žádá nová přísloví.

Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až do ní spadneš.

původní frazém: Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne.

druh aktualizace: kontaminace

popis aktualizace: Aktualizace vznikla nahrazením druhé části frazému prostým konstatováním. V tomto případě je i aktualizovaná druhá část významově podobná té původní.

zdroj: seriál Ulice (2643. díl)

poznámka: Repliku pronesl jako komentář k nastalé situaci Lumír Nikl.

Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až voda dojde.

původní frazém: Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne.

druh aktualizace: kontaminace

⁵⁰<https://www.facebook.com/cernahora.cz/photos/a.420122300976.208132.254226590976/10152729526705977/?type=1>

⁵¹<https://www.facebook.com/cernahora.cz/photos/a.420122300976.208132.254226590976/10152729526705977/?type=1>

popis aktualizace: Aktualizace vznikla nahrazením druhé části frazému prostým konstatováním. V tomto případě je nová druhá část významově odlišná od původního frazému.

zdroj: <http://www.clovekvtisni.cz/cs/clanky/tak-dlouho-se-chodi-se-dzbanem-pro-vodu-az-voda-dojde>

poznámka: Jde o název článku, který informoval o dětském táboře, který proběhl v létě 2013. Aktualizace vznikla během hry, kdy děti doplňovaly přísloví a některá se jim podařilo zkomolit. (Dále se dětem podařilo vytvořit také Chytrému napověz, blbého kopni.)

Tó-mi-o fa-so-la-si-do

původní frazém: do-re-mi-fa-so-la-si-do

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla nahrazením do-re-mi zvukově podobným Tó-mi-o.

zdroj: deník Blesk (27. 2. 2014)

poznámka: Tato aktualizace byla použita jako nadpis článku o Tomio Okamurovi, který se svou přítelkyní začal chodit na hodiny zpěvu.

Trpělivost přináší růže, netrpělivost věnce.

původní frazém: Trpělivost přináší růže.

druh aktualizace: kontaminace

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla doplněním původního frazému o prosté konstatování. Dochází k posunu ve významu.

zdroj: Kooperativa (reklamní kampaň)

poznámka: : Tato reklamní kampaň měla řidiče upozornit, že je nebezpečné hazardovat se životem při neopatrné jízdě.

Tříkrát zálohuji, jednou formátuji!

původní frazém: Dvakrát měř a jednou řež.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou několika slov – číslovek dvakrát a třikrát, sloves měř a zálohuji a řež a formátuji. Dochází k posunu ve významu s možností doslovného chápání.

zdroj: www.facebook.com/cernahora⁵²

poznámka: Tato aktualizace je důsledkem modernizace společnosti a výrazného rozvoje sociálních sítí. Tato a některé další aktualizace byly publikovány pod nadpisem: Nová doba si žádá nová přísloví.

V nouzi poznáš kamarádku

původní frazém: V nouzi poznáš přítele.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou významově téměř totožných substantiv přítele a kamarádku. Ke změně významu nedošlo.

zdroj: <http://www.chytrazena.cz/v-nouzi-poznas-kamaradku-29995.html>

poznámka: Jde o nadpis článku, ve kterém autorka líčí svůj příběh. Chtěla změnit zaměstnání, své původní místo přenechala kamarádce, která práci potřebovala. Když se chtěla vrátit k původnímu zaměstnání, kamarádka jí zradila a napomohla tomu, že jí zpět nepřijali.

Ve dvou se to lépe skáče.

původní frazém: Ve dvou se to lépe táhne.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou sloves táhne a skáče. K výraznému významovému posunu v podstatě nedochází.

zdroj: časopis Katka (24/2014)

poznámka: Tato aktualizace byla použita jako nápis u samolepky se žabkou.

Ve dvou se to lépe zahne.

původní frazém: Ve dvou se to lépe táhne.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou sloves táhne a zahne. Dochází ke změně významu.

zdroj: <http://www.strani.cz/content/7/read/2182>

poznámka: Název komedie, kterou uvedl divadelní soubor Karla Högera.

⁵²<https://www.facebook.com/cernahora.cz/photos/a.420122300976.208132.254226590976/10152729526705977/?type=1>

Ve slovinském víně je pravda.

původní frazém: Ve víně je pravda.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Původní frazém je doplněn adjektivem.

zdroj: www.turistika.cz

poznámka: Tato aktualizace byla použita jako nadpis článku o slovinském vinařství, vinařských regionech a vínech.

Ve zdravé Plzni zdravý zub.

původní frazém: Ve zdravém těle zdravý duch.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou substantiv těle a Plzni a zvukově podobných substantiv duch a zub.

zdroj: plakát v MHD (2014)

poznámka: Preventivní a informační akce studentů stomatologie UK v Plzni.

Věda cvrká sama za sebe.

původní frazém: mluvit sám za sebe

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou sloves mluví a cvrká. K významovému posunu nedochází.

zdroj: seriál Teorie velkého třesku (2. díl 3. série)

poznámka: Díl Spor o cvrčka, ve kterém tato aktualizace zazněla, byl založen na sporu přátel o druhu cvrčka, který se objevil v jejich bytě. Zmíněnou repliku pronesl doktor Sheldon Cooper.

Víc hlav míň sní.

původní frazém: Víc hlav víc ví.

druh aktualizace: kontaminace

popis aktualizace: K první části původního frazému je připojeno prosté konstatování.

zdroj: www.zijzdrave.cz

poznámka: Aktualizace je názvem článku a projektu o snižování hmotnosti u dětí a o zdravé stravě nejen pro ně.

Vidím šachy veliké, jejichž dáma hvězd se bude dotýkati.

původní frazém: Vidím město veliké, jehož sláva hvězd se dotýkati bude.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou substantiv město a šachy a sláva a dáma. Dochází k posunu ve významu.

zdroj: pořad Partička (2014)

poznámka: Tato aktualizace zazněla v rámci jedné z improvizčních her, pronesl ji Richard Genzer.

Všechno dobré je k něčemu zlé.

původní frazém: Všechno zlé je k něčemu dobré.

druh aktualizace: sémantická

popis aktualizace: Aktualizace vznikla záměnou pozic slov dobré a zlé ve frazému, čím došlo k otočení celého významu.

zdroj: <http://abc123mail.sweb.cz/Vtipy8.htm>

poznámka: Aktualizace je snahou o modernizaci tradičního frazému. V tomto případě můžeme mluvit o vyjádření skepticismu.

Všechno padá, co software má.

původní frazém: Všechno lítá, co peří má.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou sloves lítá a padá a substantiv peří a software.

zdroj: www.facebook.com/cernahora⁵³

poznámka: Tato aktualizace je důsledkem modernizace společnosti a výrazného rozvoje sociálních sítí. Tato a některé další aktualizace byly publikovány pod nadpisem: Nová doba si žádá nová přísloví. Původní frazém je opakující se formulí ve stejnojmenné dětské hře.

Všichni za jednoho

původní frazém: Jeden za všechny, všichni za jednoho.

druh aktualizace: syntaktická (redukce)

⁵³<https://www.facebook.com/cernahora.cz/photos/a.420122300976.208132.254226590976/10152729526705977/?type=1>

popis aktualizace: V tomto případě byla použita jen druhá část frazému. Posun ve významu můžeme vnímat dvojím způsobem – buď ho budeme vnímat v původním smyslu, nebo doslovně.

zdroj: seriál Krok za krokem (21. díl, 2. řada)

poznámka: Jde o název jednoho z dílů.

Všude dobře, doma manželka.

původní frazém: Všude dobře, doma nejlíp.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou slov doma a manželka. Dochází k posunu významu.

zdroj: <http://eumenidas.blog.cz/1501/novodoba-prislovi>

poznámka: Tato aktualizace je pokusem o vtipnou inovaci tradičního českého frazému.

Všude dobře, s Wifi nejlíp.

původní frazém: Všude dobře, doma nejlíp.

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou slov doma a Wifi.

zdroj: www.facebook.com/cernahora⁵⁴

poznámka: Tato aktualizace je důsledkem modernizace společnosti a výrazného rozvoje sociálních sítí. Tato a některé další aktualizace byly publikovány pod nadpisem: Nová doba si žádá nová přísloví.

Všude dobře, tak co doma?

původní frazém: Všude dobře, doma nejlíp.

druh aktualizace: kontaminace

popis aktualizace: Aktualizace vznikla z první části původního frazému, která byla doplněna prostým konstatováním. Význam aktualizované verze je opačný než u původního frazému.

zdroj: <http://www.vsudedobre.cz/>

poznámka: Aktualizace je použita jako motto webových stránek o nezávislém cestování.

⁵⁴<https://www.facebook.com/cernahora.cz/photos/a.420122300976.208132.254226590976/10152729526705977/?type=1>

Vydej se na cestu kolem svého těla.

původní frazém: cesta kolem světa

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou substantiva světa a sousloví svého těla.

zdroj: leták z drogerie

poznámka: Tato aktualizace byla použita v rámci letáku, který inzeroval nabídku výrobků Garnier.

Zdravé a veselé.

původní frazém: šťastné a veselé (Vánoce)

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou adjektiv šťastné a zdravé. Dochází k posunu ve významu.

zdroj: reklama na GS výrobky v lékárnách

poznámka: Aktualizace byla součástí vánoční reklamní akce, která měla nalákat zákazníky na koupi zvýhodněných vánočních balíčků výrobků GS.

Ženu ani květinou...

původní frazém: Ženu ani květinou neuhodíš.

druh aktualizace: syntaktická (redukce)

popis aktualizace: Aktualizace vznikla vynecháním druhé poloviny původního frazému.

zdroj: název knihy (Simona Monyová)

poznámka: Aktualizace je názvem románu pro ženy o domácím násilí.

Život je pes, nejlepší přítel člověka.

původní frazém: Život je pes. Pes, nejlepší přítel člověka.

druh aktualizace: kontaminace

popis aktualizace: Aktualizace vznikla spojením dvou frází, které spojuje motiv psa. Ve významu dochází k posunu.

zdroj: <http://eumenidas.blog.cz/1501/novodoba-prislovi>

poznámka: Aktualizace je pokusem o modernizaci tradičních frází.

Životem na plné barvy.

původní frazém: na plné pecky

druh aktualizace: lexikální

popis aktualizace: Kontextově motivovaná aktualizace vznikla záměnou substantiv pecky a barvy. Dochází k posunu ve významu.

zdroj: časopis Žena a život (9. 7. 2014)

poznámka: Aktualizace byla součástí reklamy na výrobky řady Dove (deodorant, který nepoškozuje barevné oblečení).

4. ZÁVĚR

Ve své práci jsme se pokusili charakterizovat současné aktualizace frazeologie. Prostřednictvím vlastního výzkumu jsme se pokusili zmapovat situaci aktualizace v současné češtině.

V první (teoretické) části jsme se věnovali teoretickému vymezení problematiky aktualizace a jejích druhů. Ve druhé (praktické) části jsme se věnovali rozboru námi sebraného materiálu. Z tohoto rozboru jsme došli k následujícím závěrům:

1. Převažujícím druhem aktualizace v námi sebraných datech je lexikální aktualizace, např. *Co na srdci, to na Facebooku. Čerstvé a veselé. Nepadla daleko od divadla*. Tato výrazná převaha je způsobena nejjednodušším vytvářením a dekódováním aktualizovaného smyslu. Toto zjištění podporuje naši domněnku, že lexikální aktualizace je v současnosti velmi produktivním typem.
2. Ostatní druhy aktualizací (morfologická, syntaktická, kontaminace, sémantická) se vyskytují v podstatně menší míře, ale přesto můžeme říci, že se s nimi setkáváme v běžném denním životě. Z výše jmenovaných způsobů jsou produktivní především kontaminace a syntaktická aktualizace (především pak nedokončené výpovědi).
3. Kontextová aktualizace se v našem sběru nevyskytla vůbec. To přisuzujeme především faktu, že tento druh aktualizace nespočívá ve formální změně frazému, ale změna se projevuje v kontextu. Ve sběru jsme se soustředili především na aktualizace s formální změnou.

Dále z našeho výzkumu vyplynulo, že se aktualizace frazeologie promítají do všech sfér našeho každodenního života. Můžeme se s nimi setkat v literatuře, médiích, divadelních hrách, kultuře, názvech i běžném hovoru.

Převážná část sebraných aktualizací má původ v médiích. Ať už mluvíme o denním tisku (*Horečka korejské noci*), časopisech různého typu (*Krev není kola*), filmu (*Kdo se bojí, nesmí do vily. Nevěš rohy, čerte!*), reality show (*Má plné ruce košíků*), zábavních pořadech (*Ať nechodíme kolem horké ovesné.*) nebo televizních seriálech (*My o vopici a vopice na stromě.*). Zvláštní kategorií jsou potom televizní i tištěné reklamy, např. *Šťastné a brýlové Vánoce, Můj dům, můj nedobytný hrad. Vydej se na cestu kolem svého těla. Na brusle se slevou 36% si bruslí zuby každý.*

Za zmínku jistě stojí kampaň pojišťovny Kooperativa, která na aktualizovaných frazémeh postavila celou svou kampaň pro řidiče. Billboardy s těmito hesly visely na mostech po celé republice. Jako příklad můžeme uvést *Lepší volant v hrsti, než auto na střeše.*

Některé aktualizace jsme získali z běžných hovorů mezi lidmi (řve *jako tatra v bahně*). Aktualizace se využívají v názvech knih (*Láska prochází kuchyní*), podniků (*Bio nebio*), písniček (*DAMUklův meč*).

Velkou zásobárnou aktualizací jsou internetové stránky. Častým námětem pro tyto aktualizace je prostředí techniky, internetu a sociálních sítí. Příkladem může být *Kdo se moc ptá, málo googlí. Co můžeš udělat dnes, můžeš udělat i zítra*.

Aktualizace byly, jsou a budou součástí našeho každodenního života. Umožňují vyjádřit hodnocení skutečnosti neotřelým způsobem, trefně a stručně. Rozhodně můžeme konstatovat, že aktualizace frazeologie (a nejen její) bude produktivní pro tvorbu nových frazeologických (lexikálních) jednotek. Můžeme předpokládat, že se malé procento aktualizovaných frází dostane do širšího povědomí veřejnosti. V každém případě jsou aktualizace dokladem lidské kreativity a potřeby vyjádřit se inovativním, neotřelým způsobem.

5. SEZNAM POUŽITÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ

Tištěné zdroje

- BOZDĚCHOVÁ, Ivana. *Dvě práce frazeologické z dílny ruských bohemistů*. In Naše řeč. 2000, 83, s. 264 - 268.
- ČECHOVÁ, Marie. *Dynamika frazeologie*. In Naše řeč. 1986, 69, s. 178 - 186.
- ČECHOVÁ, Marie. *Kulturní frazeologie v současné komunikaci*. In Naše řeč. 1993, 76, s. 179 - 183.
- ČERMÁK, František. *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2007.
- ČERMÁK, František. *Idiomatika, frazeologie a lexikografie*. In Slovo a slovesnost. 1978, 39, s. 40 - 54.
- ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda*. 3.vyd. Praha: Karolinum, 2007.
- DOKULIL, Miloš. *Nepotřebujeme vyčkávače a zabukisty*. In Naše řeč. 1968, 51, s. 255.
- DOLEŽALOVÁ, Edita. *Hry pro rodiče s dětmi*. 1.vyd. Praha: Grada, 2005.
- FILIPEC, Josef. *Česká frazeologie*. In Naše řeč. 1984, 67, s. 139 - 142.
- HOLANOVÁ, Radka. *Intertextualita v reklamě*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2012.
- JANOVEC, Ladislav. *Nevětné frazémy v nové slovní zásobě*. In Neologismy v dnešní češtině. 1. vyd. Praha: ÚJČ AV ČR, 2005. s. 147 - 158.
- JANOVEC, Ladislav. *Z nové české frazeologie - poznámky k obohacování frazeologické zásoby jazyka*. In Jazykovědné aktuality. 2001, 38, s. 93 - 97.
- KLÖTZEROVÁ, Petra. *Hranice frazeologie se posouvají*. In Slovo a slovesnost. 1998, 59, s. 277 - 280.
- KOLEKTIV. *Slovník cizích slov*. 1.vyd. Hradec Králové: TZ-one, 2013.
- MLACEK, Jozef. *Slovenská frazeológia*. 2.vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladatelství, 1984.
- MLACEK, Jozef. *Tvary a tváře frazém v slovenčine*. 1.vyd. Bratislava: Stimul, 2001.

Internetová zdroje

<http://prirucka.ujc.cas.cz/>

6. PŘÍLOHY

Příloha 1

Ukázka z Facebooku, profil Rádio Černá Hora

NOVÁ DOBA SI ŽÁDÁ NOVÁ PŘÍSLOVÍ:

Kdo se moc ptá, málo googlí.
Spam nechodí po horách, ale po lidech.
Všechno padá, co software má.
Co můžeš tweetnout dnes, neodkládej na zítřek.
Tak dlouho se chodí s Acerem do práce, až mu víko upadne.
Co na srdci, to na Facebooku.
Všude dobře, s WiFi nejlíp.
Tak dlouho se chodí s otázkou na Seznam, až se zajde na Google.
Kdo chce kam, nabourá se tam.
Třikrát zálohuj a jednou formátuj!
Darovaným titulkům na hrubky nehleď.
Kolik máš účtů na sociálních sítích, tolikrát jsi člověkem.
Přišel, viděl, vyfotil a nasdílel.....

Příloha 2

Ukázky z reklamní kampaně pojišťovny Kooperativa⁵⁵

⁵⁵ <http://freshjam.cz/brutalni-naloz-reklamnich-banneru-pojistovny-kooperativa-nad-silnicemi/>

